תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · כתובים

# מלבי"ם על דברי הימים ב

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# מלבי"ם על דברי הימים ב

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-דברי-הימים-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**פרק א** ..... 5
**פרק ב** ..... 8
**פרק ג** ..... 11
**פרק ד** ..... 15
**פרק ה** ..... 17
**פרק ו** ..... 18
**פרק ז** ..... 19
**פרק ח** ..... 21
**פרק ט** ..... 23
**פרק י** ..... 25
**פרק יא** ..... 25
**פרק יב** ..... 27
**פרק יג** ..... 30
**פרק יד** ..... 31
**פרק טו** ..... 34
**פרק טז** ..... 36
**פרק יז** ..... 38
**פרק יח** ..... 40
**פרק יט** ..... 41
**פרק כ** ..... 42
**פרק כא** ..... 47
**פרק כב** ..... 49
**פרק כג** ..... 51
**פרק כד** ..... 52
**פרק כה** ..... 55
**פרק כו** ..... 57
**פרק כז** ..... 59
**פרק כח** ..... 60
**פרק כט** ..... 63
**פרק ל** ..... 65
**פרק לא** ..... 69

**פרק לב** ..... 72
**פרק לג** ..... 75
**פרק לד** ..... 75
**פרק לה** ..... 77
**פרק לו** ..... 79

# פרק א

## פסוק א

**ויתחזק**. עד עתה היה נשען על כחו ועצתו של אביו ועתה התחזק בעצמו, כמ"ש (מלכים א ב':ב') הנני הולך בדרך כל הארץ והתחזקת וכו'

**ויגדלהו**. מ"ש למעלה (כט, כה) ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל, היא גדולה והתנשאות בעניני המלוכה, שלכן אמר לעיני כל ישראל, ופה מודיע שגדלו למעלה בעניני נפשו הרוחנית, שזה ע"י שה' אלהיו עמו:

## פסוק ב

**ויאמר, לשרי האלפים**. הנה בכ"מ יקדים הנשיאים וראשי האבות לפני שרי האלפים והמאות, כמו שתראה למעלה (דה"א סי' כז, וסי' כח), כי פקודת המלך תצא אל ראשי השבט וראשי האבות, והם יפקדו לשרי האלפים אשר תחתיהם. אולם בזה שהיה לכבוד ה' שלח פקודתו לשרי האלפים בעצמם לא ע"י אמצעי, ואח"כ שלח להגבוהים מהם שיתאספו גם המה:

## פסוק ג

**וילכו שלמה**. במ"א (ג, ג) אמר ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר וילך המלך גבעונה לזבח שם, וכבר גליתי שם דעתי שאחר שהעלה שם העולות בגבעון ולן שם, לקח את מזבח הנחשת וכלי אוהל מועד מגבעון והביאם ירושלים, וכמו שנ"ל מלשון הכתוב (פסוק יג), שכן תראה שבמלכים (א' ח, יד) ויעלו את ארון ה' ואת אהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באהל, שמשמע שכולם היו נמצאים בירושלים ששם הארון, ומשם העלה אותם ביחד, שאל"כ היל"ל שהעלו אותם מגבעון, וכן אמר לקמן (ה, ה), וא"כ יפלא מתי העלו את האהל וכליו מגבעון, וע"כ שזה היה תכף אחר שהקריב את העולות, באשר ראה שהוא חטא להקריב בבמות כ"ז שאהל מועד עומד על מכונו, והיה טורח לו לעלות בכל פעם לגבעון, העלה אותו לירושלים, ואז או שהקריב בירושלים על מזבח הנחשת, או שהותרו הבמות אחר שלקחו כלי האהל והמזבח מגבעון. ולתכלית זה אסף את כל הראשים לכבוד אהל מועד וכליו בעת פרוקו, והעלה שם אלף עולות בעת סלוקו, כמו שהרבה בעולות בעת חנוכו, ועז"א **אבל ארון האלהים העלה דוד**, ר"ל שאותו העלה כבר, ועתה לא הוצרכו להעלות רק כלי א"מ לבדם, שמזבח הנחשת נשאר שם לפני משכן ה', וע"כ דרש אותו בעולות לפני סלוקו משם:

## פסוק ז

**בלילה**. סיפור זה נזכר במלכים (א' ג), וכבר הודעתי פעמים רבות, כי הספר הזה כשחוזר סיפור שכבר נמצא בספרים הקודמים, כונתו להשלים או לפרש איזה דבר, וכל מה שאין לו בו חידוש יקצר כי יתר הדברים יראה הקורא בספרים הקודמים, ולכן מכל מה שהאריך שם (פסוק ז - ח) בדברי שלמה אל ה', כתב הבקשה בקצור, כי הקורא בס' מלכים ימצא יתר הדברים, לבד הוסיף מ"ש **עתה ה' אלהים יאמן דברך עם דויד אבי**, שלא נמצא שם, ללמד כי אם לא יתן לו ה' לב חכם לשמוע משפט לא נתקיים דברו והבטחתו לדוד שבנו ימלך תחתיו, כי תכלית המלוכה הוא לעשות משפט ולהנהיג את העם בחכמה והוא פרי המלוכה, ואם לא יהיה זה אינו מלך על העם ולא נתקיימו דברי ה'. גם תחת מש"ש ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע, כתב עזרא **חכמה ומדע תן לי ואצאה לפני העם הזה ואבואה**. באר כי לשיהיה לו לב שומע לשפוט צריך חכמה ומדע. שכבר בארנו בפי' ס' משלי, שהחכמה הוא לדעת דרכי ההנהגה בכל הדברים שיפול עליהם שם טוב ורע, והמדע הוא לדעת ידיעה ברורה מכל דבר שיוכל להשיג ע"י החושים או מושכלות ראשונות וכדומה. והנה אל המשפט צריך שידע חקי המשפט, מה צדק ומה עול, מה טוב ומה רע, וא"א שידע זאת מעצמו רק ע"י הקבלה מה' כמו שבארתי בכ"מ, וע"ז בקש חכמה. זאת שנית, צריך שיכיר את האמת ואת השקר בין האנשים הנגשים לריב, כמו במשפט של שתים נשים זונות, שהשיג האמת ע"י המדע בחוש ובמושכל ראשון, וע"ז צריך מדע. וכן לצאת ולבא לפני העם בכל הנהגתם צריך חכמה ומדע:

## פסוק יא

**יען אשר היתה זאת עם לבבך**. ושם כתוב יען אשר שאלת את הדבר הזה, וכבר בארתי בפי' שה"ש סימן א' פ' ז' כי אא"ל שעל מה ששאל שלמה את החכמה בחלום לילה מצא חן בעיני ה', כי הרעיונים העולים על רוח איש בחלום אינם בהשכל ובבחירה רק מכח המדמה, רק שממה ששאל זה בחלום מבואר שכבר היה לבבו מלא מרעיונות אלה בהקיץ וחשב תמיד ע"ז שיתן לו ה' חכמה ומדע, וע"כ באה תשובתו בחלום לפי מה שקדם לחשוב ע"ז בהקיץ, ועז"א יען היתה זאת עם לבבך. ויתר הדברים בארתי בפי' מלכים עיי"ש:

## פסוק יג

**ויבא שלמה לבמה**. הלמ"ד מורה תמיד הגבול שאליו בא, וזה כמ"ש למעלה שאז לקח את מזבח הנחושת מגבעון ופרק את א"מ והביאו לירושלים. ושיעור הכתוב, **ויבא**

**מלפני אהל מועד ירושלים לבמה אשר בגבעון**, שבבואו ירושלים היתה שם הבמה אשר בגבעון, וזה פירוש עמ"ש במלכים (שם טו) ויקץ שלמה והנה חלום ויבא ירושלים וכו' ויעל עולות ויעש שלמים, שיפלא מאד אחר שהלך לגבעון להעלות עולות על מזבח הנחשת שם, ושם ראה את המראה, היה לו להקריב את קרבנותיו שם, ולא לשוב ירושלים להקריב בבמת יחיד נגד מצות התורה. לכן פירש עזרא שאז פרק את אהל מועד, שעז"א ויבא מלפני אוהל מועד, והביא את הבמה אשר בגבעון לירושלים, ושם הקריב על מזבח הנחושת או על במת יחיד (שהיה מותר אחר שנתפרק המשכן). והנה עזרא דלג הספור של נשים זונות, שלא היה לו בו דבר חדש, רק רשם וימלוך על ישראל שהוא התחלת סימן ד' שם, ושם בארתי מה רצה בזה, ודלג כל הנאמר שם בסימן ד' ובסימן ה' עד פסוק י', שבו גלה לנו דבר חדש כמו שיתבאר:

## פסוק יד

**ויאסף**. במלכים אמר (במקום הזה) ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו, ושם (י, כג) (אחרי ספור ביאת מלכת שבא ועשיית הכסא) אמר, ויאסף שלמה רכב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רכב וכו' וכל הנאמר פה מן פסוק י"ד עד פסוק י"ז, ותחת זה אחרי שספר עזרא מביאת מלכת שבא ועשיית הכסא סיים (לקמן ט, כה) ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים ומרכבות, ושם יתבאר כי החשבון ארבעת אלף מתאחד עם חשבון של ארבעים אלף עיי"ש. ואחרי העיון ראיתי שעזרא בא לישב הסתירה הנמצא במלכים, שאמר תחלה שהי"ל ארבעים אלף אוריות סוסים, ואח"כ אמר שהיה לו אלף וארבע מאות רכב, ופירש עזרא ששם לא באו הדברים כסדר הזמני, שתחלה היה לשלמה רק אלף וארבע מאות רכב לצורך מרכבו ביחוד לתשמישו, ואח"ז הוסיף תמיד לקנות סוסים עד שלבסוף היה לו ארבעים אלף אוריות סוסים לצורך החיל שיהיו רוכבי סוסים, ולכך הפך עזרא וספר תחלה מן המספר של אלף וד' מאות ואח"כ מן המספר הגדול:

## פסוק טו

**ויתן המלך**. פסוק זה נכפל בספרנו לקמן (ט, כז) ובא ללמד לנו הדרש שדרשו חז"ל שהקשו ע"ז והכתיב (מ"א י, כא) אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה, ופירשו שמ"ש שנתן את הכסף כאבנים היה אחר שנשא את בת פרעה. ומן הכתוב במלכים שכתב זה בסימן י' אחר מ"ש שהיה לו אלף וד' מאות רכב לא מוכח דרש זה, כי שם מדבר מתחלת מלכותו (כמ"ש בפסוק הקודם), ואז לא היה לו עדיין כסף הרבה, וכן מ"ש עזרא כאן

מדבר מתחלת מלכותו, וע"כ כתבו שנית בסימן ט' אחר מ"ש שהיה לו ארבעת אלף אוריות סוסים שזה היה אח"כ, ובכ"ז חזר הכסף להיות לו שיווי וזה מפני החטא:

### פסוק יז

**ומוצא הסוסים**. גם זה נאמר במלכים שלא במקומו, כי זה היה בתחלה בעת שלא היה לו רק אלף וד' מאות רכב, אבל אח"כ לא הספיקו לו סוסי מצרים, וע"כ כתבו עזרא כאן שמדבר בתחלת מלכותו, ולקמן כשכתב שהיה לו ארבעת אלפים אוריות סוסים כתב ומוציאים סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות

**ומקוה**. הוא מקום שמגדלים שם הסוסים המובחרים, ונקוים לשם סוסים רבים. ומפרש **כי סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר**, שלא קנו סוסים לאחדים רק קנו כל המקוה והאוסף של הסוסים, וכל הנולדים שם היו של סוחרי שלמה, ועי"כ היה בידם להעלות את המקח, ועי"כ **ויעלו**, ר"ל שהעלו את המחיר. ושם כתיב ותעלה, ופי' שהסוחרים העלו את המקח:

### פסוק יח

**ויאמר שלמה**. פסוק זה הוסיף עזרא ללמד שעל בנין בית ה' כבר הכין דוד ארזים לרוב, ולא היה צריך לשלוח לחירם שישלח לו ארזים מן הלבנון שבצד צידון, כי היו מספיקים לזה הארזים שבלבנון אשר בגבול א"י, וכן לא היה צריך להוסיף נושאי סבל וחוצב בהר יותר על מנת שהכין דוד, כמו שמבואר בדה"א (כב, א - ג יג), רק מה שהוסיף פועלים ומה ששלח אל חירם (נוסף על השליחות המוזכר במלכים כמו שיתבאר בסימן שאח"ז) היה מפני שרצה לבנות גם בית למלכותו, וע"ז לא הספיקו הארזים שבא"י והאומנים שהכין דוד:

## פרק ב

### פסוק א

**ויספר**. ולכן הוסיף לספור הגרים שנוספו על מספר הגרים שספר דוד (כמו שיתבאר בפסוק טז). ובמ"ש כאן שש מאות, כתוב במלכים (ה, ל) שלש מאות, ושם בארתי הדברים עיי"ש, שגם בזה בא עזרא לפרש ספר מלכים הקודם לו:

### פסוק ב

**וישלח שלמה**. השליחות ששלח שלמה אל חירם וחירם אל שלמה נזכר גם במלכים (ה, טו - כה), ודברי השליחות שם וכן בקשת שלמה ותשובת חירם, משונה מן השליחות והשאלה דפה, כמו שבארתי שם באורך, וכבר כתבתי שם שעזרא לא כתב כאן שום דבר

מן הנאמר בספר מלכים, רק סיפר דברים אחרים חדשים, שבמלכים נזכר שחירם שלח אל שלמה לנחמו ולחזק עמו הברית והאהבה, ואז שלח שלמה אל חירם ובקש שחירם ישלח לו את עבדיו שיעשו לו מלאכה לכרות ארזים מן יער הלבנון שבגבול א"י (כי הם אומנים בכריתת ארזים) ושהוא ישלם שכרם, ושחירם הבין מדברי שלמה שמבקש בלבו יותר מזה, והשיב לו כי יוסיף עמו יותר מאשר שאל וישלח לו ארזים מן הלבנון שבגבול צור, זה הספור הנזכר במלכים. ועזרא הודיע לנו שאחר שקבל שלמה התשובה מחירם שמתנדב לתת לו ארזים מחלק הלבנון אשר בגבול חירם, אז עלה על לבו לבנות בית גם למלכותו כמ"ש בסוף סימן הקודם (כי הארזים שנמצאו בא"י לא היו מספיקים לשני הבנינים, וכן אז ספר הגרים, כי האומנים שהכין דוד לא היו מספיקים רק לבנין בית ה' לבד), ואז שלח שלמה אל חירם הכתב הנזכר פה שהוא לא נזכר במלכים

**כאשר עשית עם דויד אבי** (**חסד**). כי גם לדוד שלח ארזים מגבול צור (ורמז לו ג"כ שגם הוא יבנה בית מארזים):

## פסוק ג

**הנה אני בונה**. ר"ל אם שלחת ארזים לכבוד מלך ב"ו כ"ש שתשלח לכבוד השם, ובאר שאינו בנין עראי אם מצד התמדת העבודה בו **להקדיש ולהקטיר ומערכת**, כל זה יהיה **תמיד**, ר"ל בכל יום ויום, ומלת תמיד מוסב גם על להקדיש ולהקטיר, וכן עולות לבקר וכו'. ואם מצד נצחיותו שעל זה אמר **לעולם זאת על ישראל**, שנצטוו על זה לעולם:

## פסוק ד

**והבית**. ומצד זה הבית הזה צריך להיות גדול, כפי גדולת ה' שהוא גדול מכל האלהים:

## פסוק ה

**ומי יעצר**. שאם היה צריך בית לשבת בו היה די שיהיה הבית כבית דירה הראויה למלכות, אבל אחר שאי אפשר לבנות לו בית לשבתו, כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, והבית הוא רק לכבודו להקטיר שם לפניו, א"כ צריך שיגדל כבוד הבית כפי גדולת מי שלכבודו נבנה:

## פסוק ו

**ועתה**. עפ"ז הוסיף עוד לשאול, א] **שישלח לו איש חכם לעשות בזהב ובכסף**, שזה לא שאל בשאלה הראשונה הנזכר במלכים. ב] **שישלח לו עצי ארזים** ממדינת צור, שתחלה בקש רק אומנים לכרות ארזים בא"י. ג] בקש **עצי אלגומים**, שזה לא שאל תחלה:

## פסוק ח

**ולהכין**. עוד הוסיף **שיכינו לו עצים לרוב** יותר מן הצריך לבית ה', שיהיה לו גם לבנין ביתו

**כי הבית אשר אני בונה**. (שהוא בית מלכות שיבנה לעצמו)

**גדול והפלא**. יותר על הבית שבנה חירם לדוד, וזה מוכרח שכיון בזה על בית מלכותו דהא כבר אמר בפסוק ד' והבית אשר אני בונה גדול, ולמה כפל דבריו, וכן מבואר מתשובת חירם בפסוק י"א:

## פסוק ט

**והנה לחוטבים**. במלכים נזכר ששלמה נתן לחירם עשרים אלף כור חטים מכולת לביתו ועשרים כור שמן כתית, וזה היה תמיד, וזאת לא העתיק עזרא כי ידענוהו משם, רק עזרא הוסיף מה שנתן לחוטבים בשכרם שנתן להם עשרים אלף כורים חטים

**מכות**. היינו חטים נדוכים במדוך לעשות מהם קמח, וגם להאומנים נתן שעורים ויין מה שלא נתן לחירם, אבל מה שנזכר במלכים זה נתן לחירם עצמו והיה נותן לו זה מדי שנה בשנה כמבואר שם, ולו נתן רק חטים ושמן לא יין ושעורים:

## פסוק י

**ויאמר**. א"ל, א] שמה שנתן אותו ה' למלך הוא באהבתו את עמו, ועפ"ז ברך את ה' שנתן לדוד בן חכם, כי שלמה לא הזכיר בפירוש שיבנה לו בית למלכותו רק רמזו ע"י מה שהאריך בלשונו וכפל כי הבית אשר אני בונה גדול, כנ"ל פסוק ח', כי לא רצה לומר בפירוש מבנין ביתו, באשר תחלת שאלתו היה על בית ה', וחירם באר לו שהבין מה שבלבו שרוצה לבנות גם בית למלכותו:

## פסוק יב

**ועתה שלחתי לך בן אשה מן בנות דן**. כבר בארתי בפי' מלכים (ז, יג) שזה הנזכר בכאן אינו הנזכר במלכים שם ששלח שלמה אחריו אחר שגמר כל בנין הבית, כי הנזכר בכאן היתה אמו מבנות דן ואביו איש צורי (ר"ל מבני צור), ונשלח מן המלך בתחלת הבנין והוא היה יודע לעשות בזהב ובכסף ועשה כל מלאכת טיח הבתים ואחר שבע שנים מת (ולא זכר ממנו במלכים כי שם לא זכר מן האגרת השני ששלח שלמה שבקש זאת מחירם שישלח לו איש חכם לעשות בזהב ובכסף), ואחר שמת שלח שלמה ולקח את בנו של חירם הראשון (שבא ע"י שליחות שלמה אחריו, לא ע"י פקודת מלך צור), והוא היה בן אשה אלמנה ממטה נפתלי, כמ"ש במלכים כי חירם אביו שמת היה לו אשה

ממטה נפתלי שממנה הוליד את חירם השני, והוא לא היה יודע לעשות רק בנחושת כנזכר במלכים שם:

### פסוק יד

**ועתה החטים והשעורים**. הוא מה שהבטיח באגרת האחרון הנזכר פה לתת לכורתי העצים, כי מה שהבטיח לחירם עצמו כבר נזכר באגרת הראשון של חירם במלכים שם (פסוק כג) ואתה תעשה את חפצי לתת לחם ביתי, וששלמה נתן לו (כמש"ש פכ"ה):

### פסוק טו

**רפסודות**. כשמקשרים עצים הרבה יחד להוליכם על הים נקרא אסדא, כמ"ש במס' ברכות (כח ב) היה יושב בקרון או באסדא, ובלשון הכתוב (מ"א ה, כג) דוברות, על שמנהיגים אותם בים, גם נקראו **רפסודות**, ובירושלמי פ"ד דברכות (הלכה ה) הוא אסדא הוא רפסודות:

### פסוק טז

**ויספור**. עתה בא לפרש מ"ש בתחלת הענין (שהעתיק מס' מלכים) שספר שבעים אלף סבל וכו', באר פה שזה היה אחרי הספר שספר דוד, ר"ל חוץ מן הגרים שספר דוד ויחדם אל בנין המקדש, וכבר בארתי (מ"א ט, כג) שבימי דוד היו כ"ה אלף, וזה היה חוץ משל שלמה, ויתר הדברים התבארו במלכים (ה, כט; ט, כג):

## פרק ג

### פסוק א

**ויחל** וגו' **אשר נראה**. ה' שמה **לדוד**, ע"י שירדה שם אש מן השמים, ויתכן כי באשר נאמר (בראשית כב, יד) **בהר ה' יראה**, ששם יראה ה' בעתיד ותתגלה שכינתו בבהמ"ק ששם היה המקום שנעקד יצחק, עז"א אשר נראה לדוד

**אשר הכין**. שדוד הכין שם המקום, כי דוד חפר היסודות וכרה שיתין ועשה הכנות בעמקי האדמה כמ"ש חז"ל, ונקרא המקום ההוא מאז מקום דוד, ע"ש מ"ש ע"פ עד אמצא מקום לה', וכשמצא המקום קראו על שמו, המקום שמצא דוד בגורן ארנן:

### פסוק ב

**בחדש השני בשני**. הוא פי' למ"ש במלכים בשנה הרביעית הוא החדש השני למלוך שלמה, שר"ל מפני שלמלכי ישראל מניסן מנינן הוא בשנה הרביעית וחדש השני למלכותו, כמו שפי' חז"ל בר"ה, ושלא נפרש שמ"ש למלוך שלמה מוסב על השנה לבד

כפי' המפ', באר בחדש השני (למנין החדשים) בשני בשנת ארבע למלכותו למנין שנות וחדשי המלוכה:

## פסוק ג

**האורך**. שיעורו, האורך אמות ששים, והמלות "אמות במדה הראשונה" מוסגר, ופי' המפ' שר"ל באמת בת ששה, שחשבו אמות בנין בימי משה (כי סתם אמות היו קטנות, כמו שנראה ממ"ש ביחזקאל (מ"ם, ה"א) באמות אמה וטפח), ויש לומר ג"כ שדוד מדד מספר האמות בעת שחפר היסודות ומשמיענו ששלמה לא שינה המדה הראשונה שמדד אביו:

## פסוק ד

**והאולם אשר על פני האורך**. מלמדנו בזה פי' חדש עמ"ש במלכים והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו, על פני רוחב הבית, שקורא בשם היכל את הדביר שהוא פנימי לבית ובשם בית את הבית הגדול שלפני הדביר, כי בדביר חשבו האורך מדרום לצפון, כמ"ש בפסוק ח' ויעש את בית קה"ק ארכו על פני רוחב הבית, ובבית חשבו האורך ממערב למזרח, נמצא שאורך האולם שהיה מדרום לצפון היה מגביל נגד האורך של היכל הבית, לא נגד האורך של הבית, ועל מ"ש במלכים והאולם על פני היכל, הוסיף עזרא **על פני האורך של היכל הבית על פני רוחב הבית**: **והגובה מאה ועשרים**. במלכים אמר שלשים אמה קומתו, והודיע עזרא שזה רק עד התקרה בפנים, אבל עד הגג היה גבוה מאה ועשרים, ומפני שהאולם היה בלא תקרה העומד באולם בפנים ראה שהיה גבהו עד תקרת הגג מאה ועשרים, וע"כ יחס הגובה של מאה ועשרים אל האולם. וכבר בארתי בכל הספר שעזרא לא בא להעתיק כל הדברים הנאמרים בספרי קדש הקודמים, שהם היו ידועים בימיו והיו ביד כל אדם, רק בא לפרש דברים הסתומים שם, או להוסיף דברים שלא נזכרו שם והוא מצאם בספרים אחרים. וכן בספור בנין הבית, לא כתב רק דברים שנתחדשו לו, וע"כ דלג כל הנאמר במלכים שם מן פסוק ד' עד פסוק ט"ז מבנין הבית והיציעים ומן המראה שראה, כי לא היה לו בזה דברים חדשים. ואמר **ויצפהו מפנימה זהב טהור**, ר"ל שגם את האולם חפה בזהב, וזה לא נזכר במלכים:

## פסוק ה

**ואת הבית הגדול**. זה פי' למ"ש במלכים שם פסוק ט"ו ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים, שרק את הבית הגדול חפה עצי ברושים לא את הדביר, שרצפת הדביר לא היה מחופה בעץ רק בזהב לבד

**ויחפהו זהב טוב**. ר"ל את הרצפה, וזה לא נזכר במלכים בפירוש שצפה זהב על עצי ברושים של רצפת ההיכל, ולמדנו עזרא
**ויעל עליו תמורים ושרשרות**. היינו על הרצפה של ההיכל, וגם בזה למדנו חדשות, כי במלכים שם (פסוק יח) אמר וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים ופטורי ציצים, ושם (פסוק כט) ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים מלפנים ולחיצון, שמלבד שפסוק י"ח כפול עם פסוק כ"ט, יש סתירה, שבפסוק י"ח לא הזכיר שהיו שם כרובים, ופירש עזרא שבפסוק י"ח מדבר מן ציפוי הרצפה והיו שם רק מקלעת פקעים ופטורי ציצים שהוא תמורים ושרשרות הנזכר שם, ולא היו כרובים רק על הקירות שמזה מדבר בפסוק כ"ט:

## פסוק ו

**ויצף את הבית אבן יקרה**. בזה גלה לנו דבר נפלא מאד, להבין הכתובים במלכים, ששם פסוק ט"ז אמר ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית בצלעות ארזים מן הקרקע עד הקירות, ושם פסוק כ"ף ולפני הדביר עשרים וכו' ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב סגור, שכבר התפלאו הקדמונים הלא קומת הדביר היה שוה עם קומת ההיכל והיה גבהו שלשים אמה, ופירשנו שם שר"ל שהבנין הפנימי של עץ וחיפוי הזהב אשר עליו לא היה רק עד עשרים אמה בגובה (שלכן לא אמר בדביר עד קירות הספון, כמש"ש (פסוק טו) בהיכל עיי"ש), ולא ידענו במה היו מחופים העשר אמות שנשתיירו בגובה עד קירות הספון, ולמדנו עזרא שהיה מצופה באבן יקרה לתפארת (שמ"ש פה ויצף את הבית היינו הבית הקטן, שאת ההיכל קרא בפסוק הקודם בשם הבית הגדול), וכבר בארנו שם שלכן אמר שם (פסוק יח) וארז אל הבית פנימה אין אבן נראה, שבא להוציא הדביר ששם היו אבנים טובות על החפוי בשליש העליון
**והזהב**. גם בזה מלמדנו הבדל חדש, שהזהב שהיה הבית הקטן (ר"ל הדביר) מצופה בו, היה זהב פרוים שיקר מאד, שזה לא נאמר במלכים:

## פסוק ז

**ויחף**. בזה מפרש מ"ש שם (פסוק כא) ויצף שלמה את הבית מפנימה זהב סגור, ושם (פסוק כג) ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית, שהם דברים מיותרים, ופי' שבפסוק כ"ג מדבר מציפוי התקרות והספים והדלתות
**ופתח כרובים על הקירות**. כמ"ש בפסוק ה', שרק על הקירות היו כרובים לא על הרצפה, וזאת למדנו עזרא בפירוש הכתובים במלכים:

### פסוק ח
**ארכו**. מפני שהכרובים היו עומדין מצפון לדרום מקיר אל קיר חשב זה לאורך, והארון עמד בצד מערב באמצע האורך לכן קרא צד זה בשם אורך, וכמ"ש כן גם למעלה פ"ד כנ"ל **ויחפהו**. למעלה (פסוק וא"ו) דבר מחפוי הקירות ופה מדבר מחפוי הרצפה שלא היה מחופה בעץ, וא"א לחפות זהב על אבנים רק זהב עב שיעמוד בפ"ע, ועז"א שהיו משש מאות ככרים, והיה צריך על חיפוי אמה על אמה של הרצפה ככר זהב וחצי, עד שהניח טסין עבים של זהב ובהם רצף את הרצפה:

### פסוק ט
**ומשקל**. מוסב למעלה, שאחר שהרצפה לא יכול לחפות זהב על אבנים רק להניח טסין עבים של זהב, חבר אותם שיהיו מחוברים להרצפה ע"י מסמרות, וכל מסמר היה משקלו חמשים שקלים
**והעליות**. עליות בית קה"ק או כל העליות, וגם זה לא נזכר במלכים, עד שכל הנאמר עד כאן הם דברים חדשים שחדש עזרא ולא ידענו אותם מספר מלכים:

### פסוק י
**ויעש**. במלכים (ו, כג) כתיב שני כרובים, שהיו שוים, ועזרא למדנו שהיו שנים בלתי שוים מצד שזה זכר וזה נקבה, זה משפיע וזה נשפע כמ"ש חז"ל, שכן גם בתורה כתיב בציווי (שמות כה, יח) שנים כרובים ובעשיה (שם לז, ז) שני כרובים מטעם זה, כמ"ש בחבורי התו"ה פ' אחרי. עוד למדנו שהיו מעשה צעצועים, נראה פירושו שהיו נראים כפורחים, כי הכנפים היו עשוים ככנפי העוף העשוים להתפשט ולהתקמץ (ושרשו צעה שפי' מענין תנועה פנימית, כמ"ש ישעיה נ"א על מהר צועה להפתח, שהוא קרוב עם זועה וסועה עיי"ש, וכפל פ' ועי"ן הפעל כמו שעשועים תעתועים)
**ויצפו אותם זהב**. מפני שבמלכים נזכר שהיה מדה זו קודם הצפוי (ששם נזכר הציפוי לבסוף), למדנו עזרא שעקר המדה היה אחרי הצפוי:

### פסוק יא
**ארכם אמות עשרים**. מפני ששם לא כתיב רק שעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו, וי"ל שעמדו זה אחרי זה, וכמ"ש בב"ב (צט א), דא"כ הכרובים לא בנס היו עומדים, לכן באר עזרא שעמדו זה אצל זה והיה ארכם עשרים אמה, ומזה מוכח שבנס היו עומדים כדברי חז"ל, או שהיו שתי הכנפים דבוקים מאחריהם זה אצל זה כפי' המפרשים. ולבל תאמר שעמדו פניהם איש אל אחיו, ובזה משכחת שיהיו עשרים חוץ מגוף הכרובים, עז"א שפניהם לבית. ולבל תאמר שא' עמד על רגליו וא' רבוץ תחתיו

ובזה משכחת שיגעו כנפיהם זה בזה אחד למעלה מחברו, ושיעמדו באורך עשרים עם גוף הכרובים, עז"א שהם עומדים על רגליהם. ולפי הפשט ג"כ ופניהם איש אל אחיו היו בכרובים שעל הארון, אבל הכרובים שעשה שלמה עמדו פניהם לבית, ולחז"ל ע"ז דרש שכשאין עושין רצונו של מקום פניהם לבית, ר"ל כרובי משה שעמדו על הארון רמזו לזמן שישראל עושים רצונו של מקום וההשפעה יורדת מארון הברית ששם פניהם איש אל אחיו מקבלים ומושפעים מאת ה' בלא אמצעי, וכרובים שהוסיף שלמה באו לרמז שגם בעת שלא יעשו רצונו של מקום ויעמדו לפני הארון, יקבלו השפע על ידי אמצעי, ובזה היה פניהם לבית בלתי מקבלין דין מן דין:

### פסוק יד

**ויעש את הפרכת**. זה לא נזכר במלכים והוסיפו עזרא, והפרוכת היה לפני פתח בית קה"ק:

### פסוק טו

**שלשים וחמש**. שבמלכים (ז, טו) שכל עמוד היה גבוה י"ח אמה, ולמד עזרא שבעת יצק שניהם כאחד היו ל"ה אמה ואח"כ הקיש בקורנס על כ"א ונתארך חצי אמה, כמ"ש בפי' שם

**והצפת**. היא הכותרת (מלשון צניף, או על שעומד כצופה מלמעלה), ומפני שהיו בו ב' חלקים קרא לשניהם בשם צפת:

### פסוק טז

**ויעש שרשרות**. לא הזכיר מן השבכה שיזכרנה לקמן (ד, יב), רק למדנו שהשרשרות היו מצופים בראשם בשבכה ובסופם היו הרמונים תלוים, וקרא תחתית השבכה בשם דביר, שהוא החדר הפנימי המכוסה, שהיו דומים כמונחים בדביר וחדר לפנים מחדר

**ויעש רמונים מאה**. היינו בכל שרשר היו תלוים מאה רמונים, וזה מ"ש במלכים (פסוק כ) והרמונים מאתים, ר"ל שני טורים, כל טור של מאה רמונים, וכמ"ש בסוף ירמיה, וכבר בארתי דבר זה היטב בפי' מלכים שם, עיי"ש:

## פרק ד

### פסוק א

**ויעש**. זה לא נזכר במלכים, ולדעת ר' יוסי בזבחים (נט א) לא עשה את מזבח הנחושת עד בעת החינוך שמזבח הנחושת של משה היה קטן מהכיל, ומפשטות דברי הכתוב נראה שלמדנו עזרא כדעת ר' יהודה בזבחים (שם), שמ"ש במלכים (ח, סד) ביום ההוא

קדש המלך תוך החצר, דברים ככתבן, ומזבח של שלמה כבר היה מתחלה, וכן מורה לשון הכתוב (ז, ז), ולר' יוסי צריך לדחוק בפי' הכתובים כמ"ש בפי' מלכים שם. ומ"ש שעשה מזבח נחושת, היינו מזבח אבנים תחת מזבח נחשת של משה. ומ"ש כ' אמה ארכו, היינו מקום המערכה היה עשרים על עשרים:

### פסוק ב

**ויעש הים**. זה העתיק כמו שהוא בס' מלכים (ז, כג - כו), רק תחת שנאמר שם פקעים כתוב פה בקרים, תחת אלפים בת כתוב פה ג' אלפים בת, ושם כתבתי להשוות הכתובים עיי"ש:

### פסוק ז

**ויעש את מנורות עשר ויעש שלחנות עשרה**. בא לפרש שמ"ש במלכים (ז, מח - מט) ואת השולחן וכו' ואת המנורות חמש מימין וחמש משמאל, מוסב גם על השולחן, שגם הוא היה חמש מימין, ופי' מימין לשולחן ומנורה של משה ומשמאל לה, והיו השולחנות בצפון והמנורות בדרום כמשפטם. ויש פלוגתא בירושלמי דשקלים (פ"ו ה"ד) אם בער על כל המנורות וערך על כולם או לא, וכן בגמ' מנחות צ"ט (ע"א):

### פסוק ט

**חצר הכהנים**. עזרת כהנים

**והעזרה גדולה**. עזרת ישראל:

### פסוק י

**ואת הים נתן**. כמ"ש בתורת כהנים ויקרא (פרשתא דנדבה ד משנה יד) ובזבחים (נט ב):

### פסוק יא

**את הסירות**. הוא פי' כירות (מלכים שם פסוק מ"ם) כמש"ש, ועמש"ש שמ"ש ויעש חירום הוא חירם הראשון, ומ"ש ויכל חירם הוא חירם השני שהוא עשה גם העמודים:

### פסוק יב

**והגולות והכותרות**. הוא פי' למש"ש הגולות הכותרות כמ"ש בפי' שם, ויתר הדברים התבאר במלכים שם פסוק מ"א מ"ב:

### פסוק יד

**ואת המכונות עשה**. ושם המכונות עשר, ועזרא מודיענו שכל זה עשה חירם השני, אבל:

### פסוק טו

**ואת הסירות** וכו' **עשה חירם אביו**. היינו חירם הראשון, כי הם היו מנחושת ממורט, ומלאכה זו לא ידע חירם השני:

### פסוק יז
**בככר**. עמ"ש מלכים שם פסוק מ"ו, ושם בין סוכות ובין צרתן, ובימי עזרא נשתנה השם:

### פסוק יח
**ויעש**. ושם וינח, עמש"ש:

### פסוק יט
**ואת השלחנות**. ובמלכים לא הזכיר רק שלחן א', ומ"ש ועליהם לחם הפנים למ"ד שלא סדרו רק על של משה פי' שהיו ראוים להניח עליהם, וכן מ"ש לבערם למ"ד שלא היו מדליקין רק את של משה פי' לבער את הנרות:

### פסוק כא
**הוא מכלות זהב**. שהיה מזהב מזוקק כמו זהב המנורה, ועמש"ש (פ' מט):

### פסוק כב
**והמזמרות**. כלי זמר
**ופתח**. הוא פי' למש"ש **ופותות**, שהם המפתחות, ופי' מפתחות הבית לדלתותיו הפנימים ולדלתי הבית היו זהב:

## פרק ה

### פסוק א
**ויבא**. לפי' דברי חז"ל עשה שלמה הכל משלו, וקדשי דוד נתן באוצרות, ונתנו טעמים לדבר. ולפי פשוטו הנותר מן הקדשים הביא באוצרות:

### פסוק ב
**אז יקהל**. לקדש הבית עפ"י סנהדרין ולכבוד הארון:

### פסוק ד
**וישאו הלוים**. ובמלכים (ח, ג) וישאו הכהנים, וכן פי' חז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון וחשבו כשהכניסוהו לבית קה"ק, וי"ל שרק בהכניסה נשאו הכהנים ומזה מדבר שם, ובדרך נשאו הלוים ומזה מדבר פה, ובפסוק ז' באר שהכהנים הביאוהו אל מקומו:

### פסוק ו
**והמלך**. הפסוקים האלה הועתקו ממלכים שם ושם פירשתי, ושם אומר כי הכרובים פורשים כנפים וכאן אומר ויהיו הכרובים, וזה ראיה למש"ש בפירושי, עי"ש:

### פסוק יא
**אין לשמור**. שלא שמרו אז משמרת העבודה לפי חלוקות המשמרות רק כולם התקדשו לעבודה:

### פסוק יב
**לכולם**. ר"ל גם הם באו כולם (והלמ"ד מציין הלוים השייכים לכולם) לכל משמר מהכ"ד משמרות, בין לאסף וכו' שהתבאר למעלה (א, כה) שהיו רפ"ח ראשי משמרות
**עומדים מזרח**. שהדוכן היה במזרח כנודע
**ועמהם כהנים**. שהחצוצרות היו ע"י כהנים, ואין להוסיף על מאה ועשרים כמבואר ברמב"ם פ"ג מה' כה"מ:

### פסוק יג
**ויהי כאחד**. לא נהגו כמשוררים במקהלות א' פותח ואחרים עונים, רק היו כאיש אחד, ומפרש להשמיע קול אחד:

## פרק ו

### פסוק א
**אז אמר שלמה**. כל הנאמר בסימן זה הועתק ממלכים, ושם פירשתי הכל באורך ואין לכפול הדברים, רק בפסוק ה' הוסיף לפרש מה שקצר שם לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד וכמש"ש:

### פסוק יג
**כי עשה**. זה לא נמצא במלכים, ועזרא פירש על איזה מקום עמד שלמה אז. ומ"ש חמש אמות ארכו היינו מן האמצע, כי היה למעלה עגול ולמטה מרובע, והיה המרובע נחלק לשתים, ממקום שבא העגול עד קצהו, והיו חמש אמות לכל צד. ומ"ש ויברך על ברכיו לא נזכר ג"כ במלכים, רק כן מבואר ממש"ש בסוף הענין (ח, נד) קם וכו' מכרוע על ברכיו:

### פסוק טז
**ללכת בתורתי**. ושם ללכת לפני:

### פסוק יח
**ישב**. שם כתיב ישב אלהים על הארץ, ועזרא תקן שר"ל שישב את האדם ושוכן בין בני ישראל, ביתר הדברים לא נמצא מכאן עד סוף פסוק מ"ם רק שינוים קטנים לתיקון

הלשון, וכבר בארתי כל התפלה הזאת בפירוש ס' מלכים די באר, והקורא ידרוש פירושו משם:

### פסוק מ

**עתה ה' אלהי**. בכאן קצר את תפלת שלמה ולא העתיק שלשה הפסוקים האחרונים שם, ולנגדם העתיק מה שמצא בספרים אחרים שסיים משני פסוקים מן שיר המעלות (סימן קלב) שנאמר על הכנסת הארון כמו שפירשתי שם, ובאו בכאן בשינוי קצת, וכבר בארתי זה בפירוש תהלות דרשהו משם:

## פרק ז

### פסוק א

**והאש**. במלכים לא נזכר מירידת האש, וחז"ל בס"ע ובספרא ויקרא (סי' מט) אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחושת עד שבאו לבית העולמים, א"כ בא האש ממזבח הנחושת של משה וע"כ לא הזכירו ירמיה בס' מלכים, ועזרא הזכירו כי העם ראו איך אש השמים נעתקה ממזבח זה אל מזבח זה. אולם יפלא לי הלא לר' יוסי בזבחים (נט א) מ"ש בפסוק ז' שקדש תוך החצר הוא שבנה מזבח אחר חוץ ממזבח הנחושת, ותחלה עמד מזבח של משה, ואיך יאמר ר' יוסי בסדר עולם שלא נעתקה האש ממזבח הנחושת? וצ"ל לדידיה שבאו הכתובים שלא כסדר, ומ"ש בפסוק ז' שקדש תוך החצר (שהוא לשטתו מזבח שבנה) היה קודם ירידת האש. ובל"ז כתבתי בפירוש מלכים שפשטות הכתוב בד"ה שאמר כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה מורה כדעת ר' יהודה בזבחים שם שמ"ש שקדש תוך החצר דברים כפשטן, וגם מ"ש למעלה (א' כא, כו) ויענהו באש מן השמים, לא נזכר בספרים הקודמים:

### פסוק ג

**וכל ב"י** וכו' **ויכרעו על הרצפה**. כי אסור להשתחוות על רצפת אבנים רק במקדש, כמו שלמד בספרא סוף בהר ובמס' מגלה (כב ב), ואחר שראו שזה הוא המקום הנבחר מה' השתחוו על הרצפה:

### פסוק ד

**והמלך**. פסוק ד' ה' הועתק ממלכים, ופסוק ו' הוסיף עזרא שכולם עמדו על משמרותם, והלוים בכלי שיר והכהנים בחצוצרות כמו במועדים, כמ"ש (במדבר י, י) ביום שמחתכם וכו' ותקעתם בחצוצרות, ושהיו הכהנים נגד הלוים, שהלוים עמדו על הדוכן במזרח והכהנים בצד מערב:

### פסוק ז
**ויקדש**. שם פסוק ס"ד כתוב כי מזבח הנחושת אשר לפני ה', ועיין מה שכתבתי שם בפירושי:

### פסוק ח
**שבעת ימים**. שם כתיב שבעת ימים ושבעת ימים, ועזרא באר ששבעה ימים הראשונים לא היה חג רק חנוכת המזבח והיה מותר בעבודה, ולפ"ז י"ל שהתענו ביוהכ"פ אחרי שלא היה כחג, וחז"ל אמרו שאכלו ביוהכ"פ וזה ממה שכתוב במלכים עליו שם חג:

### פסוק י
**וביום עשרים ושלשה**. במלכים כתיב ביום השמיני שלח את העם, ובאר עזרא שביום זה לא שלחם לאהליהם, כי שמיני עצרת טעון לינה, רק שלחם חפשי מהחינוך, ושם לא כתיב שלח לאהליהם. וביום כ"ג אז שלחם לאהליהם:

### פסוק יא
**ואת כל הבא**. (שם ט, א) כתיב ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות, ועזרא תקן זה דהא בנה בנינים רבים אחר דבור זה כמו שיתבאר, רק שהצליח במה שרצה לעשות בשני בנינים האלה שהיו עיקרים בעיניו:

### פסוק יב
**וירא ה'**. מראה זו וכל המדובר בה נזכר במלכים (ט), רק מ"ש פה פסוק י"ג י"ד ט"ו, הוא נוספות ולא נזכר שם, ויתר הדברים באו שם בקצת שנויים
**שמעתי את תפלתך**. כי שלמה התפלל על ב' דברים, א] שישכין ה' שכינתו שם וישמע תפלת המתפללים לפניו, ב] על התמדת מלכות בית דוד. וא"ל ששמע וקבל את תפלתו, אם על השראת השכינה, בחרתי במקום הזה לי לבית זבח. ואם על קבלת התפלות:

### פסוק יג
**הן אעצור**. חזר מ"ש בתפלתו (ו, כו - כט) שאם יגזור עצירת גשמים או חגב או דבר יקבל תפלתם ותשובתם, וע"י שיסלח לחטאתם ירפא את ארצם, כי החטא הוא המכה והתשובה היא הרפואה:

### פסוק טו
**עתה עיני**. ר"ל שיהיה שם השראת השכינה בתמידות, ויקבל שם את התפלות באזנים קשובות:

### פסוק טז
**ועתה בחרתי** וכו' **להיות שמי שם**. עיין פי' במלכים שם:

### פסוק יז
**ואתה**. שם כתוב כאשר הלך דוד אביך בתם לבב וביושר וכו', והקימותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל. נראה שעזרא הוסיף ענין אחר, שבמלכים נזכר אם ילך בתום וביושר, שהוא המעשה השלמה בלא שום פניה חיצונית, אז תקום כסא הממלכה (שיש הבדל בין כסא מלוכה שמציין רק שימלוך, ובין כסא ממלכה שמציין העם שמולך עליהם), היינו שימלוך על כל ישראל ושיהיה לעולם, וע"ז לא כרת ברית לדוד, רק דבר אליו. ועזרא הוסיף שגם אם לא תהיה המעשה בתום וביושר, וישמור מצות ה' שלא לשמה, בכ"ז עכ"פ יקים כסא המלוכה על קצת ישראל (וע"ז לא אמר לעולם), וע"ז היה כריתת ברית שיהיה מבניו עכ"פ איש מושל בישראל גם אם לא תהיה ממשלה כללית על כל העם:

### פסוק יט
**ואם תשובון אתם**. ושם אם שוב תשובון אתם ובניכם וכו' והכרתי את ישראל וכו' ואת הבית אשלח וכו', שם מדבר אם הוא ובניו ישובו מה' שהוא בתמידות, שעז"א שוב תשובון, שהמקור הבא לפני הפעל מורה על תמידות הפעולה, שאז יכרית ישראל לגמרי ואת הבית ישלח בהחלט. ופה מדבר אם רק הוא לבדו ישוב מה' עכ"פ ינתש את ישראל, שהוא עקירת הנטוע ממקומו, הגם שלא יכריתם לגמרי
**והבית ישליך**. שלא ישגיח עליו בהשראת שכינתו הגם שלא ישלחהו רק יושלך משמים ארץ:

### פסוק כא
**אשר היה עליון**. הוא פי' למש"ש והבית הזה יהיה עליון:

## פרק ח

### פסוק ב
**והערים**. במלכים אמר ששלמה נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וחירם יצא לראות את הערים ולא ישר בעיניו, ובארתי שם שנתנן לו להוציא מהם העשרים אלף כור חטין ועשרים אלף כור שמן שנתן לו מדי שנה בשנה, ולא ישרו בעיני חירם כי א"ל שהוא ארץ כבול ולא יוציאו די תבואה כשיעור הזה, וספר עזרא שנתן חירם לשלמה את הערים בחזרה, ושלמה בנה אותם ויושב שם ב"י שהם יעבדו את אדמתם ויוציאו את העשרים אלף כורים לתת לחירם:

### פסוק ג
**וילך**. על מה שנאמר במלכים (שם טו - יט) הוסיף עזרא דברים שלא נזכר שם, א] שכבש חמת ובנה שם ערי מסכנות, ושם נזכר שבנה בית חורון התחתון, ועזרא ספר שאח"כ בנה אותה שנית להיות עיר מבצר, וגם בנה עמה בית חורון העליון לעיר מבצר, ולא ספר מבנין גזר שכבר נזכר במלכים באורך:

### פסוק ט
**ומן בני ישראל וכו' אלה שרי הנצבים וכו'**. במלכים אומר ששרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה היו חמשים וחמש מאות, ושם כתבתי לישב הסתירות שיש בין הכתוב שם ובין הכתוב (שם ה, למ"ד), ועל הסתירה שיש בין מספר דפה ומספר דשם פירשתי ששם מדבר על שרי הנצבים של הגרים שספר דוד (כמו שנזכר בדה"א כב), שהיו כ"ה אלף והיו עליהם חמש מאות שרי חמשים וחמשים שרי חמש מאות, ופה מדבר משרי הנצבים שהיו ממונים על ישראל שהיו תמיד בלבנון עשרת אלפים, עיי"ש. ולכן אמר מן בני ישראל אשר לא נתן שלמה לעבדים למלאכתו (הוסיף מלת אשר), ר"ל שלא היו עבדים רק היה מהם עשרת אלפים בלבנון להשגיח על עושי המלאכה, עליהם היו שרי הנצבים חמשים ומאתים הרודים בעם. ולא כתב בעם העושים במלאכה כמ"ש במלכים, כי הם לא עשו מלאכה רק השגיחו על כריתת העצים:

### פסוק יא
**ואת בת פרעה העלה**. במלכים כתיב אך בת פרעה עלתה, ופי' עזרא שזה היה ע"י שהעלה אותה משם מפני שהמקום קדש:

### פסוק יב
**אז העלה**. שם כתיב והעלה שלמה שלש פעמים בשנה, ופרשתי שם שהקרבנות של שלש רגלים העלה על הוצאותיו, וספר עזרא שאח"ז קבל על הוצאותיו כל הקרבנות בין עולת תמיד העשויים בכל יום בין מוספי שבת ור"ח ורגלים:

### פסוק יד
**מחלקות הכהנים**. כנ"ל (דה"א כד)
**והלוים להלל**. (שם כ"ה)
**והשוערים**. (שם כו):

### פסוק טו
**ולא סרו**. מלשון סורר ומורה, לא מרו מצותו:

### פסוק טז
**עד היום**. ר"ל המלאכה שעשה עד שהניח היסוד, שאז הכין הצריך למלאכה והמלאכה שעשה עד כלותו, ועתה **שלם בית ה'**, שנשלם גם מלאכת העבודה, וכמ"ש מלכים (שם) ושלם את הבית:

### פסוק יז
**אז הלך שלמה**. הוא פי' למ"ש במלכים ואני עשה בעציון גבר, מפני שאז הלך וכבש מקומות אלה:

### פסוק יח
**אניות**. הוא פי' מש"ש **וישלח חירם באני**, רצה לומר ששלח גם אניות
**ארבע מאות וחמשים**. שם כתוב ועשרים, ופירש עזרא שהיו עוד שלשים שנתן לעבדיו בשכרם:

## פרק ט

### פסוק א
**ומלכת**. כל ספור זה הועתק ממלכים י', ושם פירשתי הדברים, דרוש משם:

### פסוק ו
**חצי מרבית חכמתך**. שם והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב, ופירש עזרא שר"ל **לא הוגד לי חצי חכמה וטוב (אשר) הוספת על השמועה**:

### פסוק ח
**לתתך**. מש"ש לתתך על כסא ישראל, פירש עזרא מפני שכסא ישראל הוא כסא ה', ומלכם הוא מלך המיוחס לה'. ושם אמר באהבת ה' את ישראל לעולם, פי' שע"י אהבתו רצה אותם שיעמדו לעולם ע"י שתעשה משפט וצדקה:

### פסוק ט
**ולא היה**. שם אמר לא בא כבושם ההוא עוד לרוב, ועזרא הוסיף שהיו ביניהם מינים שלא היה עוד אצל שלמה כלל:

### פסוק י
**וגם**. פרשתי במלכים שם
**מסלות**. ושם מסעד, ר"ל שיסעד בדרכו על המסלות, וז"פ מ"ש (בפ"ד) ועליתו אשר יעלה בית ה':

### פסוק יב
**מלבד אשר הביאה**. זה פי' למש"ש מלבד אשר נתן לה, שפי' שנתן לה כנגד מה שהביאה מנחה כנגד מנחה:

### פסוק יג
**ויהי**. הנעתק ממלכים (שם, יד - יז), ושם פרשתי:

### פסוק יז
**ויעש**. גם זה שם, לבד במקום שכתוב שם וראש עגול לכסא מאחריו כתוב פה וכבש בזהב לכסא מאחזים, פה הוסיף שהיה הדום הרגל ג"כ מזהב, וכבש בא על מדרך הרגל, כמו דרך שכבשוהו לסטים
**ומאחזים**. היינו מצופים היטב, כמו (מ"א ו, י) ויאחז הבית בעצי ארזים. ויתר הדברים בארתי בפי' מלכים:

### פסוק כא
**כי אניות**. עמ"ש בפי' מלכים בזה על דברי מהרי"א שדבר קשות על סופרנו:

### פסוק כג
**וכל מלכי הארץ**. זה פי' עמש"ש וכל הארץ:

### פסוק כה
**ויהי לשלמה**. במלכים (ה, ו) ארבעים אלף ארות סוסים, בכל אוריה היו עשרה חדרים, נמצא היו ארבעה אלפים אוריות גדולות וארבעים אלף חדרים, והסתירה מפה למ"ש למעלה (א, יד) התבאר שם:

### פסוק כו
**ויהי מושל**. מלכים (א' ה, א), ושם כתיב מן הנהר ארץ פלשתים, ופירש עזרא מן הנהר נהר פרת עד ארץ פלשתים:

### פסוק כז
**ויתן**. עמ"ש למעלה (א, טו):

### פסוק כח
**ומוציאים**. עמ"ש למעלה (שם יד):

### פסוק כט
**ושאר דברי שלמה**. במלכים (יא, מא) ויתר דברי שלמה כתובים על ס' דברי שלמה, והוא עפמ"ש בהבדל בין נשאר ובין נותר, שהנותר הוא הנותר מעצמו והנשאר הוא בכונה, ושם מדבר מדברים שאין בם צורך להכתב בספרי הקדש, עז"א ויתר, והם כתובים בדברי

שלמה, ר"ל בספר דה"י שלו, ופה מדבר מדבריו שהם קדושים ולא כתבם בכאן מפני שהנביאים עשו מהם ספורים מיוחדים, עז"א ושאר. וכן תמצא שתמיד אומר ויתר, כמו ויתר דברי רחבעם ודומיהם, כי מדבר מדברי חול, רק פה מדבר מדברי קדש אמר ושאר:

## פרק י

### פסוק א
**וילך**. כל סימן זה הועתק ממלכים סימן י"ב:

### פסוק ב
**וישב ירבעם**. שם כתוב וישב ירבעם במצרים, ר"ל תחלה נשאר יושב שם, ולא שב מעצמו עד שקראו לו ושב ממצרים, זה ספר במלכים, ועזרא הוסיף ששב ממצרים (אחרי שקראוהו לשוב) ואז קראו לו ללכת בראשם אל רחבעם:

### פסוק ז
**אם תהיה לטוב**. זה פי' מש"ש אם היום תהיה עבד לעם הזה, עי' בפי' שם. ויתר דברי הסימן הזה התבאר בפי' מלכים בארך:

## פרק יא

### פסוק א
**ויבא**. דלג מש"ש פסוק כ' ויהי כשמוע כל העדה כי שב ירבעם וישלחו ויקראו אותו, כי זה נכלל במ"ש בפסוק ב' כמש"ש. ואמר להשיב את הממלכה, ושם המלוכה, כי המלוכה היה לו גם עתה רק לא הממלכה, כמ"ש כ"פ בהבדל שם מלוכה וממלכה:

### פסוק ד
**לא תעלו**. להלחם עמם בעריהם
**ולא תלחמו**. שתזמינו אותם למלחמה
**שובו איש לביתו**. וא"צ שתעמדו חלוצים מיראה שיבואו למלחמה עליכם
**וישובו מלכת**. וזה נגד אל תעלו. ובמלכים אומר וישובו ללכת, וזה נגד שובו איש לביתו:

### פסוק ה
**וישב רחבעם**. כמו שספר במלכים איך חשב ירבעם תחבולות לחזק מלכותו, כן ספר כאן איך עשה רחבעם שהיו עמו מעט נגד עם ירבעם, לעומת שירבעם הוצרך לבנות שכם לעיר מלכות ישב רחבעם בירושלים הבנויה מכבר, ומיראתו מפני ירבעם בנה ערי מבצר:

### פסוק יא
**ויחזוק**. זאת שנית, שחזק את המצורות בל יוכל לכבשם. ג] שנתן נגידים ומנהיגים עליהם. ד] שנתן שם אוצרות מאכל ושמן לימי המצור:

### פסוק יב
**ובכל**. ה] שגם בערים הבלתי בצורות נתן שם כלי נשק ויחזקם. עתה יספר איך התחזק גם מצד העם, א] ויהי לו יהודה ובנימין, שהם היו כולם לו, משא"כ ירבעם שעזבוהו מקצת עמו והלכו לחזק מלכות רחבעם. זאת שנית:

### פסוק יג
**שהכהנים והלוים התיצבו עליו**. ע"י שירבעם הפריע עבודת ה' והעמיד כהני הבמות מישראל, הוכרחו לעזוב את עריהם:

### פסוק טז
ג] **שאחריהם**. נמשכו רבים מישראל שרצו לבקש את ה' ויבואו ירושלים לזבוח לה', וכל אלה **חזקו את מלכות יהודה** הקטנה, עד שנעשית ממלכה חזקה ברב עם, ובזה **אמצו גם את רחבעם** נגד ירבעם (והאימוץ מורה על אימוץ הלב), באופן שמה שהתנכל ירבעם להחזיק מלכותו ע"י העגלים אשר עשה וע"י שהעביר כהני ה' מפקודתם כמבואר במלכים, זה היה לו למוקש, שעי"כ נתחזקה מלכות ב"ד. וזה נמשך שנים **שלש**, שבשלש שנים הראשונות הלכו בדרך דוד, כי אח"כ מעלו גם המה ונחלש מלכותו, כמו שיתבאר אח"ז:

### פסוק יח
**ויקח**. אח"ז חשב רחבעם מחשבות להשאיר יורש עצר בל יתעורר מלחמה בין בניו ע"ד המלוכה, כי לקח אשה מזרע דוד כדי שהבכור אשר ימלוך יהיה מזרע דוד גם מצד אמו, והיא לא ילדה לו, ואחריה לקח בת אליאב בן ישי והיא ילדה לו:

### פסוק כ
**ואחריה לקח את מעכה**. והיא היתה בת הדיוט (כמו שיתבאר יג, ב), ולא היה ראוי שהיא תהיה הגבירה, ולא שבנה אביה שנולד אחרי בני אביחיל בת אליאב יהיה המולך תחתיו, אבל:

### פסוק כא
**ויאהב**. ע"י שאהב את מעכה מכל נשיו ופלגשיו (כי היה לו נשים ופלגשים ובנים ובנות רבים), ולכן מאהבת אשתו שרצה שהיא תהיה הגבירה:

### פסוק כב

**העמיד לראש רחבעם את אביה**. ר"ל שנתן לאביה משפט הבכורה שהוא יהיה לראש רחבעם, ר"ל ראש הבית, ומצד זה היה לנגיד באחיו, כי זה עשה כדי להמליכו, להעביר המלכות מבני אביחיל אל בן מעכה:

### פסוק כג

**ויבן**. ובאשר ירא שיתר בניו יעמדו נגד אביה בפרט אחר מותו, הבין לתקן זאת, במה שהפריץ מכל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין, שנתן לכל אחד איזה שררות על ארץ מיוחדת, וכן הפקידם על ערי המצורות ויתן להם רוב מזון, וישאל לצרכם המון נשים, באופן שכ"א היה מתעסק בתפקודתו ושמח בחלקו וטרוד בהנהגת נשיו וביתו ולא יתעוררו על המלוכה. וגם יל"פ שמ"ש ויבן מוסב על אביה, שאביה הבין תיכף ויפרוץ מכל בני רחבעם לכל ארצות יהודה (הלמ"ד במקום ב'), שהתגבר בכל ארצות יהודה ובכל ערי המצורות והכין מזון לרוב בערי המצורות, באופן שהחזיק תיכף בהנהגת המדינה עד שראו שהוא יהיה המולך, וישאל תיכף המון נשים בידעו כי הוא ימלוך:

## פרק יב

### פסוק א

**ויהי**. העובד את ה' מאהבה בלי פניה חיצונית רק לשם ה' בלבד, הוא לא ימוש מעבודתו בשום אופן. אבל העובד את ה' לתכליתים חיצוניים וכונות אחרות, יעזוב את ה' בעת יפסקו הענינים שבעבורם עבדו. וכן רחבעם עבד את ה' רק בעבור שידע שבזה תתחזק המלכות בידו נגד ירבעם עובד עגלים, לכן בעוד שהיה ירא מירבעם עבד את ה', אבל **כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו**, ע"י שבנה ערים בצורות ונפלו עליו רבים מישראל, ולא ירא עוד מירבעם, **עזב את תורת ה'**. וכל ישראל ששמרו התורה ג"כ רק מפני פקודת המלך עזבוה עמו:

### פסוק ב

**ויהי**. הודיע שנתקיים מה שהבטיח ה' לדוד (שמואל ב ז:י"ד) הוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים וחסדי לא יסור ממנו, שיתנהג עם בני דוד כאב עם בנו, שעת יסור מדרך הטוב לא יניחנו עד יושחת עד לכלה, רק יענישם תיכף כדי להחזירו למוטב, ולכן לא התנהג עמו כעם ירבעם שלא העניש עד נתמלא סאתו שנחרץ עליו גז"ד של כליון, רק אחר שעזב תורת ה' בשנה הרביעית למלכו (כנ"ל יא, יז) תיכף אחרי **עלה שישק**. וסיבת עלייתו היה **כי מעלו בה'**, לא אמר כי חטאו, שלא המתין עד שירבו

חטאים, רק תיכף שמעלו הוכיחם, ואז ראה שלא הועיל מה שקבץ עם רב מישראל כי הוא עלה עליו:

### פסוק ג
**באלף ומאתים רכב** וכו'. ולא הועילו ערי המצורות אשר חזק, כי לכד את ערי המצורות:

### פסוק ה
**ושמעיה**. וגם בזה נהג ה' עמהם כאב עם בנו, שמודיעו כי הוא המיסרו ושמיסרו בעבור חטאיו, כן בא הנביא להודיעם שלא באה הרעה במקרה רק ע"י שעזבו את ה':

### פסוק ז
**וכראות ה' כי נכנעו**. והודו שנענשו בצדק על חטאתם
**היה דבר ה' נכנעו**. ר"ל שיש הבדל בין אם ה' מעניש דרך השחתה להנקם, ובין אם מכה דרך רפואה להשיבם עי"כ אל דרך הטוב, ויש הבדל בין אף ובין חמה, שהאף הוא הקצף החיצוני המתראה, והחמה היא שמירת השנאה בלב, והעונש הבא דרך השחתה בא ע"י חמה ושנאה בלב, אבל העונש הבא דרך רפואה, הגם שהוא אף חיצוני למראית עין, ידמה כבן שאביו מכהו ומראה לו פנים של זעם, ובלבו אהבתו עליו וחושב לטובתו ולרפאותו. וז"ש אחר **שנכנעו לא אשחיתם**, דרך השחתה, ובזה ישתנה העונש הזה בשני ענינים, א] **ונתתי להם כמעט לפליטה**, שאם היה דרך השחתה לא היה נשאר להם שום פליטה. ב] **שלא תתך חמתי ביד שישק**, שלא יהיה העונש מצד החמה רק לרפואתם:

### פסוק ח
**כי**. במה **שיהיו לו לעבדים**, עי"כ ישימו לב וידעו ההבדל בין **עבודתי ובין עבודת ממלכות הארצות** וישובו אל עבודתי שהיא טובה וקלה:

### פסוק י
**ויעש**. אחר שראה רחבעם שע"י הכנעתו שב חרון אף ה' ממנו, עשה לו זכר בל ישוב לכסלה כשיסור האויב ממנו
**שעשה לו מגני נחשת**. תחת מגני הזהב, שיזכור תמיד שבחטאיו נלקחו ממנו מגני הזהב שהיו תפארת לו מאבותיו
**והפקיד אותם על יד הרצים**. ולא עשה את המגנים לאיזה צורך, כי לא השתמש בהם בצאתו אל המדינה או למלחמה, רק:

### פסוק יא
**מדי בוא המלך בית ה'**. להתפלל, שאז לא היה צריך שמירה והגנה

**באו הרצים ונשאום לפניו**. למען יכנע לבבו בלכתו בית ה', שנזכר כי תחת הזהב הביא נחושת בחטאתו, ונכנע לבו:

## פסוק יב

**ובהכנעו**. וע"י הכנעה זו שהראה תמיד
**שב אף ה' ממנו**. ר"ל כי ההכנעה הראשונה שנכנע בעוד הצר במדינתו לא הועילה שישוב אף ה' לגמרי ושלא להענישו כלל, רק החמה שבה ממנו, אבל האף נשאר, כי נשארו עבדים לשישק, אבל ע"י שנכנע באמת גם אח"כ שזה היה ע"י פעולה מתמדת מזכרון המגנים שנשאו לפניו לתכלית זה, שב גם אף ה', עד שנפדו מעבודת שישק
**ולא להשחית**. ר"ל כי לפעמים תשוב חרון אף ה' כדי להשחית, שמי שהרבה לחטוא והקשה ערפו, יסיר ה' אפו המענישו (כי האף מציין העונש), כדי שיוסיף בחטא ויתמלא סאתו ויושחת עד לכלה. אבל פה שב האף לגמרי ע"י הכנעת המלך, וגם מצד העם כי **נמצא בם דברים טובים**, שבעבורם נושעו, ומצד זה:

## פסוק יג

**ויתחזק המלך**. שנית
**וימלך**. ולא היה עבד לשישק, רק מלך בפ"ע, שהגם שעברו כבר חמש שנים ממלכותו, הלא **שבע עשרה שנה מלך** ונתקיים במלכותו, וגם זכות ירושלים עמדה לו כי **היא העיר אשר בחר ה'**:

## פסוק יד

**ויעש הרע**. והגם שע"י הכנעתו נתחזק במלכותו, בכ"ז לא נוכל לומר שהיה כדוד, כי עשה הרע מצד **שלא הכין לבו לדרוש ה'**, באופן שהיה נדון כשוגג ומתרשל, שלא חטא מצד המזיד או הכפירה רק שלא הכין לבבו אל הטוב ולא חקר ודרש, ומצד זה לא נדון ככופר וכמזיד, ולכן חס ה' על ירושלים והשאירו במלכותו:

## פסוק טו

**הראשונים**. קודם שחטא
**והאחרונים**. אחר שחטא
**להתיחס**. ר"ל עדו כתב ס' היחוס של בית דוד וגם הוא כתב מלחמות שהיו בין רחבעם וירבעם כל הימים, ויתר הדברים כתב שמעיה הנביא:

# פרק יג

### פסוק ב
**ושם אמו מיכיהו**. ולמעלה (יא, יט) וכן במלכים (טו, ב) מעכה בת אבשלום, וצ"ל ששם מיכיהו נתנו לה אחר שנעשית גבירה, וכן שנו שם אביה אוריאל לשבח
**ומלחמה היתה**. מלחמת אביה וירבעם נזכר במלכים (שם, ז) בקיצור, ופה יספר באורך:

### פסוק ה
**כי ה'**. ר"ל מלכות ב"ד יש לה שורש חזק בתחלתה, א] כי היא לו מה', ב] שנתנה לו ולבניו, ג] שנתנה לו **בברית מלח**. שכמו שהמלח לא יפסד לעולם כן לא תופסק המלכות אף אם בניו חוטאים, כמ"ש אם יעזבו בניו תורתי וכו' וחסדי לא אפיר מעמו:

### פסוק ו
**אולם**. התחלת מלכות ירבעם היא כשורש מארץ ציה, א] הוא היה עבד מורד, ב] אנשיו שהתקבצו עליו היו בני בליעל, ג] **ויתאמצו**. שיש הבדל בין חיזוק ובין אימוץ, החיזוק בפועל והאימוץ בלב, שלא התחזקו עליו במלחמה רק התאמצו בלבם שהעיזו פנים נגדו, ואם היה נלחם אתם היה מתחזק עליהם, רק שהיה **נער ורך לב ולא התחזק לפניהם**, וא"כ לא בחנתם שלא יתחזקו בני דוד עליכם בעת מלחמה:

### פסוק ח
**ועתה אתם אומרים להתחזק**. בפועל ע"י מלחמה
**לפני ממלכת ה'**. וה' עמהם לעזרם, ואתם מה כחכם, אם ברוב עם, אתם **רק המון רב** בלתי מסודר, לא ממלכה ואנשי חיל. ואם ע"י עזרת האל אשר לו המלחמה, הלא **עמכם עגלי הזהב**, ולא תאמרו שאינכם עובדי ע"ז רק הוא מין עבודה לה' והוא ירצה בזה, לא כן כי **אשר עשה לכם ירבעם לאלהים**, לשם אלהות. ובאר זה בראיות, א] מצד העובדים:

### פסוק ט
**הלא הדחתם את כהני ה'**. ב] מצד העבודה עצמה, **כל הבא למלא ידו בפר**, לא כפי העבודה הסדורה מה'. ג] מצד הנעבד, **והיה כהן ללא אלהים**:

### פסוק י
**ואנחנו**. אם מצד הנעבד, **ה'** הוא **אלהינו**. ואם מצד העובדים, **וכהנים משרתים וכו'** **והלוים במלאכת**, ר"ל שוערים ומשוררים. ואם מצד העבודה:

### פסוק יא
**ומקטירים לה' עולות** וכו'. הכל כפי מצות התורה, וזה לראיה **כי שומרים את משמרת ה'**, כפי דיני הקרבנות שבתורה, ומזה ג"כ האות כי **אתם עזבתם אותו**:

### פסוק יב
**והנה**. לפ"ז השלשה דברים אלה הם הולכים **עמנו בראש**, א] **האלהים**, ב] **וכהניו** העובדים, ג] **וחצוצרות** שבם אנו מריעים בעת העבודה, ובשלשת אלה נריע עליכם תרועת נצחון, ומלחמתכם היא נגד ה' ולא תצליחו:

### פסוק יד
**ויצעקו**. הוא הג' דברים שחשב בפי"ב, א] לה', ב] **הכהנים**, ג] **חצוצרות התרועה**, ובזה ויריעו איש יהודה וינצחו בכח ה':

### פסוק טז
**ויתנם**. אחר הניסה נתנם ה' שנית בידם עד שהכו מהם ה' מאות אלף:

### פסוק יח
**ויכנעו**, **ויאמצו**. באר שלא בחיל ולא בכח נצחו, רק שישראל נכנעו, ויהודה אמצו לבם ע"י המשענת החזק שנשענו בה':

### פסוק כ
**ויגפהו**. פי' חז"ל שנגף לאביה מפני שלא בטל העגל שבבית אל, ועוד טעמים. אבל לפי הפשט מורה שמוסב על ירבעם, שלא עצר כח עוד ונעשה חולה מאז. הגם שחי עוד שנה אחרי אביה, היה מנוגף במחלה רעה. ואביה התחזק ונשא עוד נשים עד שכל נשיו היו ארבע עשרה, ועז"א תחלה (יא, כג) וישאל המון נשים, לפי' השני שם:

### פסוק כב
**דברי אביה**. במלכים אמר שדברי אביה וכל אשר עשה כתובים בספר דברי הימים, ר"ל מלחמותיו, ועזרא יאמר שדרכיו ודבריו כתובים במדרש עדו, שהוא ספר אחר:

## פרק יד

### פסוק א
**הטוב**. בדברים שבין אדם למקום
**והישר**. בדברים שבין אדם לחברו:

### פסוק ב
**מזבחות**. מקריבים עליהם רבים ובקביעות

**והבמות**. הם ליחידים ולפי שעה. מזבחות ובמות הם מאבנים הרבה ומקריבים עליהם, ומצבות הם מאבן אחת ואין מקריבים עליה, ונוסכים שמן על ראשה. המצבות ואילני האשרה היו מעמידים לפני המזבח, כמ"ש (דברים טז, כא - כב) לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה' ולא תקים לך מצבה:

## פסוק ג

**ויאמר**. אחר זה צוה לכל השבט
**לדרוש**. הוא חלק העיון
**ולעשות**. חלק המעשה
**התורה**. שבכתב
**והמצוה**. שבעל פה, ועי"כ:

## פסוק ד

**ויסר מכל ערי יהודה החמנים**. צורת חמה
**ותשקט**. המלך בתחלת מלכותו יחרידוהו ג' ענינים, א] המתנגדים לו בדבר המלוכה, כמו רחבעם שהיה ירבעם לשטן לו, ואביה היה ירא מאחיו שהעביר המלוכה מהם, אבל אסא שקטה הממלכה לפניו, ר"ל לפני מלכו מאז, ירבעם לא עצר כח, ובית אביו הסכימו על מלכותו כי הוא הבכור:

## פסוק ה

**ויבן**. ב] יחרידוהו לפעמים מורדים בתוך מלכותו, ואז לא יוכל לבנות ערי מצורות ולהכביד עול על העם, עז"א שבנה ערי מצורה כי שקטה הארץ מבפנים. ג] יחרידוהו מלחמות מבחוץ, ועל זה אמר **ואין עמו מלחמה**, ולא היה זה מצד הזמן, שרמז במ"ש **בשנים האלה**, שבאמת היה אז שעת חירום כמ"ש לקמן (טו, ו) רק **כי הניח ה' לו**:

## פסוק ו

**ויאמר**. אמר להם, מי יודע מה יולד יום, כי המנוחה של עתה אינה מחויבת מצד הזמן, רק היא נסיית מצד השגחת ה', ולא בכל יומא מתרחיש ניסא, וטוב שנשתדל בעת הזאת על אמצעיים טבעיים שנחזק אח"כ גם בדרך הטבע, וז"ש **נבנה** בעוד עודנו **הארץ לפנינו**, כי המנוחה הזאת היא נסיית ע"י **שדרשנו את ה' אלקינו דרשנו**, ר"ל הדרישה את ה' אין לה תכלית ועבודת ה' יש בה מדרגות רבות, וכפי שהוספנו לדרוש כן הוסיף לנו מנוחה. וז"ש **דרשנו**, **דרשנו וינח**, שתוספת הדרישה גרם תוספת המנוחה:

## פסוק ז

**צנה**. מגין בפני חרב ורומח

**ומגן**. מגין בפני קשת:

## פסוק י

**אין עמך לעזר**. ר"ל העזר של בשר ודם הוא כח מוגבל, ולכן יקל לו לעזור את מי שיש לו רב, שזה אינו צריך רק עזר מעט ויצטרף כח העוזר אל כח הנעזר להקימו, ויקשה לו לעזור למי שאין לו כח, כי אז יצטרך לעשות הכל בעצמו. לא כן אתה שכחך בלתי בעל תכלית ואינך צריך אל הנעזר שיסייע לך בכחו, כי אתה הוא העוזר לבדך **ואין עמך לעזור**, ר"ל אין מי משתתף עמך לסייע לך עד שיהיה אצלך הבדל בענין העזר בין אם הנעזר עם רב ובין אם הוא אין כח, וסומך רק על כחך, ואם כן **עזרני** מצד שני דברים, א] מצדנו, **כי עליך נשענו**. ב] מצד שמך הגדול, אחר כי **בשמך באנו על ההמון הזה**, וצריך אתה להראות נפלאות שיתגדל ויתקדש שמך, ולכן **ה' אלהינו אתה**. אתה לבדך תעשה **ואל יעצר עמך אנוש**. לעשות לך איזה סיוע שישתתף כחו עם כחך. בקש שיהיה הנצחון באופן שיראו הכל כי לא ידי אדם עצרו בפני האויב, רק ה' לבדו:

## פסוק יא

**ויגוף**. כאשר בקש כן היה, ה' נגף את הכושים לפני אסא בלא מלחמה כלל:

## פסוק יב

**ויפול**. גם אחר שנסו נפלו מהם רבים

**לאין להם מחיה**. מצד שלא היה להם חיות ללכת, כי נטל החיות מהם יען שנשברו כבר לפני ה' ולא היה בהם מחיה וכח, ועי"כ **נשאו שלל הרבה מאד**, כי לא היה להם עסק להרוג את האויב שנפל מעצמו, רק לקחת השלל של המלחמה שהפיל ה' לפניהם. ויש הבדל בין בזה ובין שלל (כמ"ש ישעיה סי' ח), שהשלל הוא הנשאר מעצמו בנפול בעליו במלחמה, ומספר שלא הוצרכו לבוז כי הכל היה שלל, שנעשה מעצמו:

## פסוק יג

**ויכו**. רק הערים שסביבות גרר (שהיו מפלשתים) והם לא נפלו ע"י יד ה', הכום המה, כי כבר היה פחד ה' עליהם, ושם בזזו, כי לא היה לשלל מעצמו:

## פסוק יד

**וגם אהלי מקנה הכו**. מאת הערביים הרועים שם

**וישבו**. שהשבי הוא בדברים שיש בהם רוח חיים:

# פרק טו

## פסוק ב

**ה' עמכם**. ההשגחה העליונה נמשכת אחר מעשה התחתונים וכמדתם, אם אתם עם ה', הוא עמכם להשגיח עליכם

**ואם תדרשוהו**. יותר, להוסיף הדרישה והעיון בו והשקידה בעבודתו, אז **ימצא לכם** יותר, ותרבה השפע והטוב. ובהפך **אם תעזבוהו**, אז **יעזוב אתכם**, כי הכל תלוי במעשיכם. והביא להם מופת ע"ז, כי הלא:

## פסוק ג

**ימים רבים**. חלפו לישראל

**ללא אלהי אמת**. ר"ל כי ההשגה תהיה, א] ע"י הערת השכל, שיכירו את אלהי אמת מצד דרשם האמתיות והשיגם אותם, ואז יכירו את ה' וידבקו בעבודתו מצד עיון השכל. ב] ע"י הערת התורה, שתלמד דעת איך יעבדו את ה' ותיעד בגמול ועונש לעובד ולממרה, כמ"ש בחוה"ל (שער העבודה) בהבדל שני ההערות האלה. והערה התוריית תהיה או ע"י המורים, או ע"י הלימוד בספר התורה. והנה בימים הרבים שחלפו, היו אצלם **ללא**, ר"ל לאין ואפס, **אלהי אמת**. וכן היה אצלם **כהן מורה ללא ואין**, וכן התורה היתה אצלם ללא, עד שלא דרשו את ה' לא מצד הערת השכל ולא מצד ההערה התוריית. והגם שזה נמשך ימים רבים, מ"מ:

## פסוק ד

**וישב**. אחר ששבו לה' אלהי ישראל, הגם שלא שבו מאהבה רק **בצר לו**, ע"י צרתם, שזו מדרגה קטנה מאד, בכל זה עת **שבקשוהו נמצא להם**, והאיר פניו אליהם:

## פסוק ה

**ובעתים**. ר"ל עתה ראו ההבדל בין הזמן הקודם ובין עתה, כי **בעתים ההם** שסר מהם השגחת ה' נעזבו אל המקרה

**ולא היה שלום**. לא **ליוצא** חוץ מהמדינה, ולא **לבא** לביתו. ומבאר, שלא היה שלום לבא **כי** היו **מהומות רבות על כל יושבי הארצות**, שבכל ארץ היה מהומה ליושביה, כמו דבר ורעב וחיה רעה. ולא היה שלום ליוצא למדינה אחרת, כי:

### פסוק ו
**וכתתו גוי בגוי**. ע"י מלחמות, ואף **עיר בעיר**. ולפ"ז נודע בין מריבוי הצרות ובין ממה שהיו ממינים שונים ובין ממה שנתפשטו בכל הארצות, שלא היה מצד הטבע, רק **כי האלהים הממם בכל הצרות** האלה, והיו עונשים השגחיים:

### פסוק ז
**ואתם**. ששבתם אל ה' ושב השגחת ה' עליכם להניח לכם ע"י שדרשתם אותו
**חזקו**. בעבודת ה'
**ואל ירפו ידיכם**. להוסיף אומץ, כי המלאכה רבה והשכר הרבה
**כי יש שכר לפעולתכם**. הפעולה הוא העסק בדבר, אף שלא גמר הדבר שזה נקרא מעשה (כמ"ש בהבדל שבין מעשה ובין פעולה בכ"מ), אף שלא תקראו עושים רק פועלים, כי המלאכה אין לה קצבה, בכ"ז תקבלו שכר בעד העסק, כי לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל ממנה:

### פסוק ח
**וכשמוע**. מזה הבין אסא שעוד מוטל עליו לעשות ושהוא צריך להתחזק עדיין להשלים מה שלא עשה עד הנה
**והנבואה עודד הנביא**. יש בזה כוונה כפולה, א] הנבואה של בן עודד, ב] שראה שנבא זאת ברוח אלהים חזק מאד עד שהנביא התעודד והתחזק ברוח נבואתו (מלשון (תהלים כ, ט) ואנחנו קמנו ונתעודד), ועודד פעל יוצא, הנבואה עודדה וחזקה את הנביא, וזה סימן על שלימות הנבואה הזאת. לכן **התחזק**, כמ"ש לו חזקו ואל ירפו ידיכם
**ויעבר השקוצים**. שעוד לא בער אותם
**ומן הערים**. ששם לא בער כלל:

### פסוק יא
**מן השלל הביאו**. אשר הביאו:

### פסוק יב
**ויבואו בברית**. ע"י עגל שכרתו לשנים שכל העובר כן יעשה לו, כמ"ש ירמיה (לד, יח), וז"ש וכל אשר לא ידרוש יומת:

### פסוק יד
**וישבעו**. הברית היה לקיים העונש להעובר, והשבועה היה כדי שיירא כל איש מפני השבועה אף לעבור בסתר:

### פסוק טו

**וישמחו**. שלא היה ע"י כפיה רק בשמחה, כי, א] **בכל לבבם** נשבעו, לא כשבועת אונס שאין פיו ולבו שוים. ב] **ובכל רצונם בקשוהו**, שגדר הרצון והבדלו מן חפץ שעושה זה מצד שמשיג טוב הדבר בעצמותו, לא ע"י פניות אחרות מתקות גמול ויראת עונש שזה בכלל חפץ (כמ"ש בחבורי התו"ה על ונרצה לו לכפר עליו), **ולכן וימצא להם וינח להם**:

### פסוק טז

**וגם מעכה אם אסא**. יל"פ אם אביו וקראה אמו על שגדלתו, או שגם אביה הי"ל אשה שמה מעכה, ובמלכים כתב וישרוף, והוסיף פה וידק וישרוף:

### פסוק יז

**והבמות**. כי לבב העם לא היה שלם כראוי, אבל לבב אסא היה שלם. והוא לא הקריב בבמה, בהפך כי הביא קדשי אביו וקדשיו לבית ה' לחזק את ביתו, וזה הפך ממקריבים בבמות שהיו מניחים קדשיהם בבתי הבמות:

### פסוק יט

**ומלחמה, עד שנת שלשים וחמש**. כבר פי' חז"ל שמ"ש אח"ז שבשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא על יהודה א"א לפרש כפשוטו, שבעת ההיא כבר מת בעשא כמבואר במלכים, רק שר"ל למלכות של עתה שהתחיל החשבון מיום שנחלקה מלכות ב"ד שהיה מלכות משונה מהקודם, שהיה מלך על יהודה לבדו, ונשלמו ל"ו שנים בשנת ט"ז לאסא (והם י"ז של ירבעם ושלש של אביה בנו וט"ז של אסא). וממ"ש למעלה פסוק י' ויקבצו ירושלים בשנת חמש עשרה למלכות אסא שזה היה בעת שלחם עם זרח הכושי, כמש"ש ויזבחו מן השלל הביאו, מבואר שמלחמתו עם הכושים היה בשנת ל"ה למלכות הכולל מימי רחבעם, ועז"א כאן שעד עת ההיא לא היתה מלחמה, ור"ל מלחמה גדולה, כי מלחמות קטנות היו שם קודם, כמ"ש (יג, כג) בימיו שקטה הארץ עשר שנים, משמע שאחר כך לא שקטה ממלחמות קטנות:

## פרק טז

### פסוק א

**בשנת שלשים ושש**. הוא ט"ז לאסא, שנה אחר מלחמת הכושים

**ויבן את הרמה**. כפי הנראה היה זה ע"י שראה שרבים מעמו נפלו אל אסא (כנ"ל טו, ט), רצה לעכב על עמו שלא יצאו לארץ יהודה ובנה את הרמה לסגור גבול ארצו, לבלתי תת יוצא ובא לארץ יהודה:

### פסוק ב
**וישלח אל בן הדד**. כפי הנראה התקשר בעשא עם בן הדד להלחם עם אסא, ועשו כריתת ברית ביניהם (כמו שאבאר בפסוק ד'), וכמו שהיה בימי אחז שהתחברו ארם ואפרים נגד יהודה, ומזה נתירא ושלח אליו לאמר:

### פסוק ג
**ברית**. ר"ל אם סבת התחברך אל בעשא הוא מפני הברית שכרת עמו, הלא גם ביני ובינך יש כריתת ברית, וברית זו חזקה יותר כי היה גם בין אבי ואביך מה שלא היה עם אבי בעשא שהיה הדיוט. ואם מפני שהבטיח לך כסף וזהב, **הנה שלחתי לך** גם אנכי **כסף וזהב**, וא"כ **לך הפר בריתך את בעשא**, בשגם כי אני איני מבקש ממך עזר רק שלא תעזור לצרי, וממילא יעלה מעלי, כי הוא לבדו לא יערב לבו להלחם אתי:

### פסוק ד
**וישמע וישלח את שרי החילים**. מזה מבואר שלא היה צריך לשלוח חילים, שכבר היו שם חיל מלך ארם לעזור לבעשא, רק שלח שרי החילים שהם ציוו אל החילים שהיו שם להכות את בעשא:

### פסוק ה
**וישבת**. כי גם מלאכות אחרות עשה נגד מלך יהודה וכולם השבית, ובמלכים אמר וישב בתרצה, ר"ל שלא עשה עוד שום דבר:

### פסוק ו
**ואסא**. בנה מבצרות במקומות ההם לעצור בעד האויב, ורמה היתה סמוכה לשם, כמ"ש (שופטים יט, יג), וכן מצפה, שלכן אמר (הושע ה, א) כי פח הייתם למצפה, ששם רצה לעכב בל יהיה יוצא ובא ליהודה:

### פסוק ז
**בהשענך**. א"ל מה שבאו חיל ארם עליך עם בעשא היה מאת ה' כדי שיתנם בידך, ואם היית נשען על ה' היית כובש גם את חיל ארם, וע"י שנשענת על עזרת מצר נמלט מידך:

### פסוק ח
**הלא**. ר"ל למה יראת? אם מפני שהיו שני מלכים, הלא גם במלחמת זרח מלך הכושי היו הכושים והלובים שני עמים גדולים. ואם מפני שיש לו חיל רב, הלא גם הם היו לחיל לרוב, ר"ל מה שנוגע לענין החיל היו לרוב, וכן **לרכב ולפרשים**, ובכ"ז ע"י שנשענת על ה' נתנם בידך:

### פסוק ט
**כי ה'**. ר"ל ואם תאמר מפני מה הביא ה' שני המלכים עליך, משיב שזה היה בהשגחה, א] לנסותך אם לבבך שלם, ב] כדי שאם יהיה לבבך שלם אליו יחזק אותך להפיל לפניך גוים גדולים, וז"ש **להתחזק עם לבבם שלם**, ולכן נסכלת שלא הבנת זאת. באופן שעד עתה לא היה לך מלחמה, כי הם לא הביאם ה' למלחמה עליך רק להפילם תחתיך, רק **מעתה** שעזבך ה' בידי הטבע
**יש עמך מלחמות**. ותצטרך לזרוע בשר:

### פסוק י
**ויכעס**. הרואה הזה לא אמר לו הדברים בדרך נבואה ובשם ה', רק בדרך תוכחה מצד השכל והאמונה, ולכן קראו בשם רואה. שיש הבדל בין רואה ובין חוזה, החוזה צופה בחזון ענינים אלהיים, והרואה יביט כפי השכל וראות החושים (כמ"ש פי' ישעיה סי' ל). ואם היה אומר לו זאת בנחת ובדרך כבוד לא היה כועס עליו, ומה שכעס היה מפני **כי בזעף עמו על זאת**, שהרואה אמר לו זה בזעף וכמרים יד במלך, וכן קבץ אליו מן העם שעמדו לצדו נגד המלך, לכן **וירצץ אסא גם מן העם**, **בעבור זאת**:

### פסוק יא
**הראשונים**. קודם זה המעשה
**והאחרונים**. אח"ז שמעדו אשוריו קצת:

### פסוק יב
**עד למעלה**. החולי עלתה מן הרגלים אל חלקי הגוף העליונים
**וגם**. ר"ל גם בזה חטא שסמך עצמו על אמצעיים טבעיים שזה מורה שלא היה בטחונו שלם:

## פרק יז

### פסוק א
**ויתחזק**. כי אסא היה ירא מבעשא ולא היה יכול לאחוז במקומות שכבש ממלכות אפרים, והוא התחזק גם על ישראל. ומפרש:

### פסוק ב
**ויתן**. שנתן חיל בכל ערי יהודה הבצורות לשמרם ולחזקם, וביתר ערי יהודה ובערי אפרים. נתן נציבים:

### פסוק ג
**בדרכי דויד הראשונים**. ר"ל כי הצדקות ישוער לפי ערך הדור, עד שבעת ההיא מי שלא עבד ע"ז כמלכי ישראל היו אומרים שהולך בדרכי דוד, והכונה שלפי ערך הדור האחרון הוא הולך בדרכי דוד. אבל הוא הלך בדרכי דוד שבדור הראשון, דהיינו כדוד ממש **ולא דרש**. שלא תאמר שהיה פוסח על שתי הסעיפים, ודרש תחלה בבעלים וכשראה שאין בם ממש דרש בה', כי לא דרש וחקר אחריהם כלל
**רק לאלהי אביו דרש ולא כמלכי ישראל**. שהיו דורשים בשיתוף:

### פסוק ה
**ויכן**. ועי"כ **הכין ה' את הממלכה בידו**, שהוא העם שהוא מולך עליהם שהיו כולם עשירים ומוצלחים (שזה ההבדל בין מלוכה ובין ממלכה כמ"ש בכ"מ), ועי"ז נתנו כולם מנחה ליהושפט מרוב עשרם, ועי"כ היה לו עושר וכבוד לרוב:

### פסוק ו
**ויגבה**. בל תאמר שגבה לבו בעשרו, כי מה שגבה לבו היה בדרכי ה', וכל שהוסיף להצליח הוסיף ביראת ה' ובער יתר הבמות והאשרים:

### פסוק ז
**ובשנת שלש שלח שריו ועמהם לוים וכהנים ללמד ביהודה**. ולא מצות שכליות, רק עמהם תורת ה', ויסובו בכל הערים וילמדו לכל העם קטן וגדול:

### פסוק י
**ויהי**. עי"כ נתן ה' פחד על כל הממלכות והתיראו מללחום אתו, והפלשתים והערביים הביאו לו מנחה (וי"ל שר"ל שהפחד שפחדו הם מה' התפשט על הארצות, שעי"ז פחדו מהם):

### פסוק יב
**ויהי**. ועי"כ היה הולך וגדל עד קצה המעלה, עד שבנה בירניות שהם ערים גדולות וערים לאוצרות, ותחת שמלך החלוש יבנה הבנינים וערי מסכנות קרוב לעיר מלכותו ואנשי חיל יעמיד בערי הגבול, עשה הוא בהפך, הבנינים בנה בערי יהודה וכן הי"ל שם מלאכה רבה, ואנשי חילו עמדו בירושלים:

### פסוק יד
**לבית אבותיהם**. שהיו ביהודה שלשה בתי אבות, פרץ וזרח ושלה, ונגדם היה להם שלשה ראשים:

# פרק יח

## פסוק א
**ויהי ליהושפט**. כתוב כבר (יז, ה), ונכפל שנית להודיע שאף אחר שבנה בנינים הרבה ואסף חיל לרוב לא נתמסכן עי"כ:

## פסוק ב
**לקץ שנים**. כי בעת ההיא כבר עברו רוב ימי מלכותו, שמלך כ"ה שנה וזה היה בשנת י"ז למלכותו

**ויסיתהו**. מבואר אצלי כי גדר פעל הסית והבדלו מן, פתה, השיא, שהמסית מראה להמוסת איזה תועלת בדבר, ולפ"ז צ"ל שהבטיח לו איזה משכורת מזה, אבל זה לא נראה מפשטות הכתובים פה ובמלכים, וע"כ אמרו חז"ל בריש חולין (ד ב) שהסיתו בזביחה, שיצוייר התועלת לא מן הפעולה רק ע"י שמהנהו אכילה ושתיה, עד שימשך אל רצונו, ועז"א ודלמא בדברים, אין הסתה בדברים (ר"ל שזה נקרא מפתה לא מסית), ומקשה והכתיב (דברים יג, ז) כי יסיתך אחיך (ר"ל ושם אומר נעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעת, א"כ לא ידע תועלתם וקוראהו מסית), ומתרץ התם נמי באכילה ושתיה, והכתיב (איוב ב, ג) ותסיתני בו לבלעו חנם, למעלה שאני, ר"ל שלמעלה לא יוצדק לשון פיתוי, ולא שיהיה לו הנאה מדבר, ובכל מה שיעשה יש לו תכלית וע"ז יצדק הסתה:

## פסוק ג
**ויאמר אחאב**. כל סימן זה במלכים (א' כ"ג)

**ועמך למלחמה**. הוא פי' מש"ש כסוסי כסוסיך, ר"ל ללכת עמך למלחמה:

## פסוק ה
**ארבע**. ושם כארבע, ופי' פה שהיו ארבע מאות בכיוון נביאי האשרה (מ"א יח, יט)

**הנלך**. תחת מש"ש האלך, כי על שניהם שאל:

## פסוק ז
**כי איננו**. שם כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע, ופי' פה שאמר טעם לזה מפני שכל ימיו מתנבא עליו לרעה ומסתמא גם עתה יתנבא רע. וביתר הדברים יש שנוים קטנים שתקן עזרא את הלשון, וכבר פרשתי שם את כל הענין בפירושי דרשהו משם:

# פרק יט

## פסוק ב

**הלרשע**. א"ל הנה חטאת בין בפעל ובין במחשבה, בפעל הלרשע לעזר, הלא בזה אתה מסייע ידי עוברי עבירה, ובמחשבה **הלשנאי ה' תאהב**. כי העזר יצויר גם שלא מתוך אהבה אם יעזור לו בעבור שכר או תועלת, אבל לא יאות לעזור לרשע, והאהבה הוא דבר שבלב ולא יאות שיאהב לשונאי ה', כמ"ש (תהלים קלט, כא) הלא משנאך ה' אשנא, וא"כ היה ראוי שישנא את אחאב וגם שלא יעזרהו

**ובזאת עליך קצף**. והיה קטרוג עליך שתפול בחרב:

## פסוק ג

**אבל**. רק שנמצא עליך מלאך מליץ

**הדברים הטובים שנמצאו בך**. נגד החטא בפעל, **בערת האשרות**. ונגד חטא המחשבה, הכינות **לבבך לדרוש האלהים**:

## פסוק ד

**וישיבם**. במצות שבין אדם למקום, באמונות ודעות ומעשים:

## פסוק ה

**ויעמד שופטים**. לדון בדברים שבין אדם לחבירו:

## פסוק ו

**כי לא**. עפמ"ש (תהלים פב, א) אלהים נצב בעדת אל שהם הבע"ד, בקרב אלהים ישפוט הם השופטים, כי הוא בין השופטים ודן עמהם, ועז"א ועמכם בדבר המשפט, והוא ג"כ בין הבעלי דינים, כאלו הוא הנידון, והעול הנעשה לבעל דין כאלו נעשה אליו, ועז"א כי לא לאדם תשפטו כי לה':

## פסוק ז

**ועתה יהי פחד ה' עליכם**. אחר שהוא הדיין והנידון

**שמרו**. במצות ל"ת, כמו (דברים טז, יט) לא תקח שוחד לא תכיר פנים

**ועשו**. במ"ע, כמו (ויקרא יט, טו) בצדק תשפוט וכדומה. ומבאר אחר שאתם דנים ונדונים עם ה' והוא עמכם בדבר משפט, **אין עמו לא עולה** וכו', כי הטיית המשפט יהיה או ע"י עולה, או ע"י שנושאים פנים לאחד מן הבע"ד, או שיקחו שוחד והוא לטובת הדיין ובצעו, וכ"ז לא יתכן עם ה' אחרי שהוא כנידון לא יתכן משוא פנים, והוא הדיין

ולא יתכן מקח שוחד. והנשיאת פנים יגרום לרוב שוא"ת שלא יזדקקו לדין אלם, נגד זה אמר **עשו**, ומקח שוחד יגרום קום ועשה להטות הדין, נגד זה אמר **שמרו**:

### פסוק ח

**וגם**. כמו שהעמיד סנהדרי קטנה בכל עיר ועיר כן העמיד סנהדרי גדולה בירושלים, והיו בם לוים וכהנים (כפי הדין שימצאו כהנים בסנהדרין)

**ומראשי האבות**. המופלאים, כמ"ש (דברים יז, ט) ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט, והם היו **למשפט ה'**, בדברים שבין אדם למקום

**ולריב**. בין אדם לחבירו (או ר"ל משפט ה' המשפט בענין גדול, ששם ה' בא לפעמים להגדיל, כמו רוח ה', שלהבת יה. וריב, ספיקות שיסתפקו חכמי ישראל)

**וישובו**. כי בחר את אלה מכלל יהודה ושבו עמו ירושלים לשבת בלשכת הגזית:

### פסוק ט

**כה תעשון ביראת ה'**. שלא לעבור על ל"ת

**באמונה**. בדברים העיונים

**ובלבב שלם**. שלא לשם פניה חיצונית ושלא לשמה בעשיית המצות עשה:

### פסוק י

**וכל ריב**. כמ"ש (שם, ח) כי יפלא ממך דבר למשפט, ונגד בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע, אמר בין דם לדם **לחקים**, בדיני נגעים, **ומשפטים**. שהם דינים

**ותורה**. הוא החלק העיוני

**ומצות**. הוא החלק המעשיי, וכולל גם כן תורה שבעל פה כמ"ש חז"ל התורה זו מקרא והמצוה זו משנה

**כה תעשון**. ר"ל וגם אתם תעשו כן, כמ"ש (יבמות סג ב) יש נאה דורש ואין נאה מקיים וכו':

### פסוק יא

**אמריהו**. לענינים הנוגעים לדבר ה'

**וזבדיהו הנגיד**. להנוגע בדבר מלכות:

## פרק כ

### פסוק א

**מהעמונים**. מבואר לקמן שהיו מיושבי הר שעיר, וצ"ל ששם ישבו עמונים בעת ההיא:

### פסוק ב
**מעבר לים מארם**. ארם הוא בצפון, והם היו מצד דרום ארץ ישראל, רק שהמגיד לא ידע איזה אומות הם וחשב שהם מארם:

### פסוק ד
**גם מכל ערי יהודה**. כולל הערים מאפרים שהיו עתה תחת מלכות יהודה:

### פסוק ו
**הלא אתה**. ר"ל שא"א שתעזוב אותנו לא ע"י חסרון היכולת ולא ע"י שינוי רצון ולא ע"י חסרון ידיעה. ואמר נגד חסרון היכולת, שא"א שנאמר שמזל האומות האלה וכח השר שלהם בשמים חזק ולא תוכל לנצחו, כי **אתה הוא האלהים בשמים**. ולא שיתגברו מצד חזקם בארץ, כי **אתה מושל בכל ממלכות הגוים**. ולא מצד גבורתם כי **בידך כח וגבורה**, שלא נמצא כח ביד שום נמצא רק בידך, עד שכל גבורה וכח היא אצילות ושפע מכחך, כמ"ש (דהי"א כט, יב) ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל, וא"כ **אין עמך להתיצב**, א"א שיתיצב מי עמך, כי אינך צריך להתגבר עליו רק שלא תשפיע עליו כח וגבורה רגע והיה כאין:

### פסוק ז
**הלא**. ולא מצד שינוי רצון, שהלא **אתה הורשת את יושבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל**, ואם היית רוצה שישבו בה או"ה הלא כבר היו שם ולמה הורשת אותם, ואתה הלא בלתי משתנה ואם הורשת גוים מפני ישראל (כמ"ש) [כ"ש] שלא תטעם שם אחר שגרשתמו. ולא תאמר שאז היו ישראל זוכים לזה ע"פ מעשיהם ועתה נשתנה מעשיהם ונשתנה הרצון, כי הלא **ותתנה לזרע אברהם אוהבך**, שלא היה הנתינה מצד מעשי ישראל בעת ההיא כי הנתינה הובטחה לאברהם לתת לזרעו מבלי השקף על מעשה, וא"כ היתה הנתינה **לעולם**, וא"א שישתנה רצון זה:

### פסוק ח
**וישובו**. וא"א שיתגברו מצד חסרון ההשגחה, כי בעת **ישבו בה בנו לך מקדש** ששם תשכון בתוכם, והיה **לשמך** הגדול שיתקדש על ידו בראותם כי אתה משגיח ומושיע, **לאמר**:

### פסוק ט
**אם תבא עלינו רעה נעמדה לפני הבית הזה**. ובזה נעמוד **לפניך**, אחר **כי שמך בבית הזה**, וממילא שכינתך והשגחתך עלינו ע"י המקדש, וכן אתה מוכן להושיע ע"י התפלה במקדש (כמ"ש שלמה בתפלתו), וז"ש **ונצעק אליך ותשמע ותושיע**:

### פסוק י
**ועתה**. ר"ל ולא תאמר שהעמים האלה באים עלינו בדין ובמשפט, עז"א הלא הם **בני עמון ומואב ושעיר**, שסרו ישראל מגבולם בעת שנכנסו לארץ, יען שאמר ה' שארצם (שכבשוהו מן הענקים שהוריש ה' מפניהם) ניתן להם ואין לישראל שם ירושה:

### פסוק יא
**והנה**. ואיך יהיה זה הגמול לעשות לנו תחת זה לגרשנו מירושתנו, וא"כ אנו מבקשים משפט על העול הזה:

### פסוק יב
**אלהינו הלא תשפט בם**. ולא תאמר שאנחנו בעצמנו נכין עצה וגבורה למלחמה, שאין לנו גבורה, כי **אין בנו כח לפני ההמון הרב הזה**. ולא עצה, כי **אנחנו לא נדע מה נעשה**, רק **עליך עינינו**:

### פסוק טו
**אל תיראו ואל תחתו**. החתת הוא השפלת הרוח מצד שרואה א"ע חלוש נגד חברו הגם שאין ירא מרעתו, ור"ל אל תיראו שיעשו עמכם רעה ואל תחתו מצד שתחשבו שאתם חלשים נגדם ולא תוכלו לעשות להם רעה
**כי** המלחמה הזאת היא לא לכם, רק **האלהים ילחם עמם**. וגם רצו לומר שהם אינם לוחמים עמכם רק עם האל (כמ"ש בתהלות סי' פ"ג שנוסד ע"ז (כמש"ש) כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרותו), וא"כ גם ה' ילחם עמהם:

### פסוק טז
**הנם עולים**. עתה
**ומצאתם אותם**. בעת שתפגשו אותם:

### פסוק יז
**לא לכם**. ר"ל מה שאמרתי מחר רדו עליהם, אל תחשבו כי תרדו כדי להלחם, לא כן, רק תחלה **התיצבו** בחוזק, ואח"כ **עמדו**, שא"צ להתחזק רק לעמוד ולראות (כמ"ש כ"פ בהבדל שבין נצב ובין עומד) **את ישועת ה'**. ומה שאמרתי מחר רדו עליהם, היינו **שמחר צאו לפניהם** מבלי לעשות כל מאומה, כי **ה' עמכם**, והוא יעשה:

### פסוק כ
**האמינו בה'**. לעומת שצריך עצה וגבורה למלחמה, על הגבורה שהוא לחזק לב העם, אמר אינכם צריכים גבורה וחיזוק רק האמינו בה', ובזה **תאמנו**, יאמין לכם ולא ישנה

מה שהבטיח לכם. וכן **האמינו בנביאיו**, שאמר שלא תעשו מאומה, כי בזה תצליחו, בזכות האמונה:

## פסוק כא

**ויועץ**. נגד העצה
**והעמיד משוררים לה'**. מצד עצמו, שהוא בורא העולם
**ומהללים**. מצד פעולותיו והשגחתו על ישראל בפרטות
**להדרת קדש**. שמתראה לפניהם בהדרו
**בצאת**. במה שהוא יוצא לפני החלוץ, להלחם עם אויביהם
**ואומרים הודו לה' כי טוב**. שאינו יוצא כדי להרע לאו"ה, רק כדי להטיב עי"כ לישראל, כי לעולם חסדו קיים עליהם:

## פסוק כב

**ובעת החלו ברנה**. כמ"ש משוררים לה'
**ותהלה**. כמ"ש ומהללים
**נתן ה' מארבים**. הענין היה כך, כי באשר היו שם ג' אומות מפורדות, מואב ועמון ושעיר, שהם היו שונאים זל"ז רק שהתאחדו נגד ישראל, ונתן ה' בלב מואב שיחשב מחשבות להשמיד את עמון ושעיר שכניו, והתחבר בלאט עם בני שעיר להשחית את עמון, וז"ש **שנתן ה' מארבים על בני עמון**, שארב לו בערמה, ומי היו המארבים **מואב והר שעיר**, **וינגפו**. בני עמון, ואז אחר שראה מואב שנחלשו בני עמון, רצה להחליש גם את בני שעיר והשלים עם בני עמון הנותרים בתנאי שיעזרוהו נגד הר שעיר, ואז:

## פסוק כג

**ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר**. והרגו בהם **להחרים ולהשמיד**. כי מבני עמון לא הרגו רק מקצתם, כי רצה מואב שישאר מהם פליטה שהם יעזרו לו נגד בני שעיר, אבל את בני שעיר השמיד לגמרי, ועז"א **וככלותם ביושבי שעיר**, שהם כלו לגמרי, ואז לא נשארו רק הפליטה מבני עמון, ולנגדם היה יכול מואב לעמוד
**עזרו איש ברעהו למשחית**. ר"ל שאז נודע שמה שעזרו איש ברעהו היה להם למשחית, שע"י שעזרו בני שעיר תחלה על בני עמון ובני עמון אח"ז על בני שעיר עי"כ נשחתו מיד מואב. וגם ר"ל שאז היה מהומה ביניהם וחרב איש ברעהו והשחית כל איש לרעהו, כ"ז נראה מפשטות הכתובים. אולם בהשקפה הנכונה יפלא מאד איך היו אדום ומואב ובני עמון למחנה כבדה כ"כ עד שהתירא יהושפט מהם, והלא מואב היה תחת יד ישראל כל הזמן הזה ולא פשעו עד אחרי מות אחאב, כנזכר (מלכים ב' א, א; ג, ו), ואדום

היה תח"י יהושפט ומלך אין באדום נצב מלך (מ"א כב, מח), ויהושפט ויהורם ומלך אדום הכו את מואב (מלכים ב ג׳:ט׳), ואיך התירא יהושפט מהם, ואם אסא שלא היה לו רק תק"פ אלף אנשי חיל נצח את הכושים שהיו אלף אלפים, איך התירא יהושפט שהיו לו חיל אלף אלפים וק"ס אלף? גם מ"ש בפסוק ג' ויגידו ליהושפט בא עליך המון רב מעבר לים מארם, פליאה מאד, שמואב ואדום ובני עמון היו בנגב יהודה, וארם בצפון, והים במערב? ומ"ש שהמגיד טעה הוא דוחק מאד. וע"כ כי מואב ואדום רצו לפרק אז עול שעבוד ישראל מעליהם והם שכרו גדודים רבים מעבר לים, והם האומות הנחשבים בתהלות סי' פ"ג שנוסדה על מלחמה זאת, פלשת עם יושבי צור באו מצד הים, וישמעאלים ובני אשור באו דרך ארם, והם התחברו ע"פ מואב ואדום ועמון להשחית את יהודה, ובאו מעבר לים מארם ומשם סבבו אל צד נגב א"י להתחבר עם בני עמון אדום ומואב, ובעברם דרך גבול מזרח א"י התחברו עמהם ההגריים שהיו שם (כמ"ש דה"א ה, י), ובחצוץ תמר התחברו העמלקים עמהם (כמ"ש בראשית יד, ז), ועז"א שם אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים, מזכיר מ"ש בפסוק י"א לגרשנו מירושתך, ובעת המהומה עזרו לכל א' החיל שהיו מבעלי בריתו, ועי"כ היה מהומה ביניהם וחרב איש ברעהו:

## פסוק כד

**על המצפה למדבר**. זה היה מדבר ירואל (בפסוק טז):

## פסוק כה

**רכוש**. כסף וזהב

**ופגרים**. הלבושים בכלי חמודות

**וינצלו**. לא יכלו לקחת כל השלל, ונצלו והפרישו **לאין משא**, היינו דברים שאינם משא כבדה, ובכ"ז בזזו ימים שלשה יען שהיה השלל רב:

## פסוק כז

**לשוב**. גמרו בדעתם לשוב בשמחה, כמ"ש ויבואו בנבלים וכו'

**כי שמחם ה' מאויביהם**. ראו שמה שבאו עליהם אויבים היה מאת ה' כדי לשמחם בישועתו:

## פסוק ל

**ותשקט**. תוך המדינה

**וינח מסביב**. מאומות שסביב א"י:

### פסוק לג
**הבמות לא סרו**. וזה לא היה מאשמת יהושפט שהוא לא הקריב בבמה כמו אסא אביו, רק מצד **העם שלא הכינו לבבם**, ואם היה מסיר הבמות היו מורדים נגדו, כי היה זה מצוה בעיניהם שיהיה מוקטר מוגש לשמו בכל מקום, וכמ"ש הלא הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו, ולא הכינו לבבם לדעת שהעבודה לאל המיוחד הוא רק במקום מיוחד:

### פסוק לד
**בדברי יהוא**. שהוא כתב דברי הימים למלכי יהודה בעת ההיא
**אשר**. כמו **ואשר העלה**, ר"ל הספור שנזכר במלכים ב' סימן ג':

### פסוק לה
**הוא הרשיע**. כי אחאב הסתה אותו איזבל אשתו, והוא הרשיע מעצמו:

### פסוק לו
**ויחברהו**. תחלה עשו האניות בשותפות ונשברו, וזה פו' למ"ש במ"א (כב, מט) שיהושפט עשה אניות ונשברו, היינו בשותפות עם אחזיה. ומש"ש **אניות תרשיש**, פי' עזרא דהיינו ללכת תרשיש, להוציא מדברי הרי"א (שהבאתי בפי' מ"א י', כב)
**בעציון גבר**. שם היה החוף, וישברו אניות בעציון גבר כמ"ש במלכים שם, ועיי"ש פסוק נ':

## פרק כא

### פסוק ג
**ויתן להם אביהם**. זה היה בשובו מרמות גלעד, כמו שנראה במ"ב (א, יז) שחשב מלכות יורם בן אחאב בשנת שתים למלכות יורם בן יהושפט, ושם (סי' ג) אמר שהיה בשנת י"ח ליהושפט, הרי שהמליכו בשנת י"ז למלכותו, וכמ"ש בפי' מ"ב (ח, טז):

### פסוק ד
**ויקם יהורם**. זה היה אחרי מות יהושפט שהתחזק במלכותו לבדו, ואז ראה ביניהם איזה מריבה, וי"ל שרצו למחות בידו על שהולך בדרך בית אחאב, והרגם עם שרי ישראל שהיו עמהם בקושרים:

### פסוק ה
**בן שלשים**. כל הנאמר פה עד פסוק י"א נעתק ממלכים ב' ח', ותחת שכתוב שם ולא אבה ה' להשחית את יהודה למען דוד, פירש עזרא שר"ל שלא אבה להשחית את בית דוד (שהוא המלכות מיהודה), למען הברית שכרת לדוד, וכונתו עמש"ש בפירושי עיי"ש.

ובמש"ש אז תפשע לבנה, פירש עזרא שזה היה מפני שעזב את ה' והם רצו במלך שילך בתורת ה', ולכן מרדו בו:

### פסוק יא
**ויזן**. כ"מ שבא זנות על הכנסיה יכוין על ע"ז:

### פסוק יב
**מכתב מאליהו**. זה היה אחר הלקחו, ומבואר שהוא חי וקיים ונגלה בזה העולם לפעמים כקבלת חז"ל, ויען שאליהו נבא על כליון בית אחאב והוא היה חתן אחאב, כלה נבואתו בו שיהיה נכלל באבדן בית אחאב, כמו שאחזיה שהיה נכד אחאב מת עם יורם **תחת**. ר"ל בל תתמה שהאריך ה' לבית עמרי ומלכי ישראל הרשעים ואותך יעניש תכף, כי אתה היה לך ממי ללמוד ולא הלכת בדרכי אסא ויהושפט:

### פסוק יג
**ותלך בדרך מלכי ישראל**. זאת שנית, ותזנה את יהודה שהיו צדיקים עד עתה. ג] **שהרגת את אחיך**, על שמחו בך על רוע דרכך:

### פסוק יד
**הנה**. נבא עליו שתי פורעניות, א] מכת חרב על ב"ב, ב] חלאים עליו
**חליים רבים**. שונים זה מזה, והמחלה האחרונה תהיה מחלת מעים, ולא כצדיקים שמתים בחולי מעים רק מיתה מנוולת שיצאו מעיך מזמן לזמן:

### פסוק טז
**ויער**. נתקיים מכת חרב, שהעיר ה' רוח הפלשתים והערביים שהיו מגישים מנחה ליהושפט (כנ"ל יז, יא). ונגד בעמך, **ויעלו ביהודה**. ונגד בכל רכושך, **וישבו את כל הרכוש**. ונגד בניך ונשיך, **וגם בניו ונשיו**:

### פסוק יח
**ואחרי זאת**. נתקיים העונש השני. ומ"ש **ויהי מימים לימים**, ר"ל שהיה וסת וזמן קבוע ליציאת מעיו, והוסת נתקצר תמיד, למשל תחלה היה הוסת משלשים יום לשלשים יום, ואחר כך מכ"ט לכ"ט, וכן תמיד יום פחות, עד שלבסוף יצאו מעיו בכל שני ימים, ואז **לעת צאת הקץ לימים שנים**, אז **יצאו מעיו עם חליו וימת**, ר"ל בבא הקץ והוסת לבסוף שיצאו המעים לשני ימים, יצאו לגמרי
**וימת בתחלואים רבים**. שהתעוררו אז כל החלאים וימת מיתה מנוולת:

### פסוק כ

**בן שלשים ושתים**. כבר אמר זה בפסוק ה', רק שבא לדייק, בראשון בא לדייק מפני שיהושפט המליך את יורם בנו שבע שנים לפני מותו כמ"ש רש"י מ"ב (א, יז), והיה יורם אז בן כ"ה שנים, ובא להשמיע שלא נחשב למלכותו רק מעת שהיה בן שלשים ושתים שהוא אחרי מות יהושפט, ופה בא להודיע שכלה מלכותו בשנת הארבעים שאז מלך אחזיה כמו שית' בסימן שאח"ז פ"ב:

## פרק כב

### פסוק ב

**בן ארבעים ושתים**. זה דבר שא"א כלל, דהא כל ימי יהורם אביו לא היה רק ארבעים שנה ואיך היה בנו במותו בן ארבעים ושתים? ובמלכים כתוב בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו, וחז"ל בס"ע ובתוספתא אמרו שר"ל ארבעים ושתים ממלכות אחאב, שנגזר עליו שיכלה עם זרע עמרי. וזה דרש, והקרוב אצלי, במה שיש עוד סתירה, שבמלכים (ב' ח, כה) בשנת י"ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו, ושם (ט, כט) ובשנת אחת עשרה שנה ליורם מלך אחזיה, ופרשתי שם כי תכף כשחלה יורם המחלה החזקה המלך אחזיה תחת אביו, וזה היה בשנת י"א ליורם בן אחאב, ושנה שאח"ז שמת יורם אביו, המלך שנית להנהיג מלכות בפ"ע, וזה היה בשנת י"ב ליורם בן אחאב. ולפ"ז נראה ששני הפסוקים פה, פסוק א' ופסוק ב' מדובקים, **וימלוך אחזיה בן יהורם מלך יהודה בן ארבעים**, שאחזיה מלך בעת שיהורם אביו היה בן ארבעים, שהוא מה שמלך בחיי אביו בעת תכפו החולי שאז היה יורם בן ארבעים וימלך אחזיה תחתיו, ועפ"ז יאמר **ושתים שנה אחזיהו במלכו** (**מלך בירושלים**), **ושנה אחת מלך בירושלים**, שבצד אחד בעת מלכו שהיה בחיי אביו מלך שתי שנים, ובצד אחד מלך רק שנה אחת שהוא מה שמלך שנית אחרי מות אביו, ויותר יתכן זה במ"ש למעלה (א' ח, לב), להראות שדרך סופרנו שהמלה האחרונה מן פסוק האחרון תמשך על פסוק הראשון, כמ"ש ואחיו וזכר ומקלות הוליד, ששעורו וזכר ומקלות, ומקלות הוליד, עיי"ש בארך בכמה ראיות, ושכ"כ הרשב"ם על ואחות לוטן תמנע. וכן כאן שיעורו וימלוך **אחזיה בן יהורם מלך יהודה**, **יהורם מלך יהודה בן ארבעים**, ר"ל שאז היה אביו בן ארבעים, ומ"ש מלך בירושלים נמשך גם למעלה ושתים שנה במלכו מלך בירושלים, ר"ל מצד התחלת מלכותו בחיי אביו, ושנה אחת מלך מצד מלכותו בעצמו:

### פסוק ג
**גם הוא הלך**. ר"ל שהוא בהנהגת עצמו הלך בדרכי בית אחאב, וזה היה בעצת אמו, וגם אחר שמלך עשה הרע בעיני ה' בהנהגת הכלל וזה היה בעצת יועציו שהיו מבית אחאב, והם יעצוהו למשחית:

### פסוק ה
**גם**. מה שהלך למלחמה על חזאל היה ג"כ בעצתם, כי היה לו ללמוד מזקנו שנתחרט על מה שהלך עם אחאב למלחמה על ארם, וגם אחרי שהכו הארמים את יורם והי"ל למהר לשוב לביתו, לא חש ע"ז וירד לראותו ולבקרו ביזרעאל. ומ"ש **כי המכים**, במ"ב (ח, כח) מן המכים, ופירש עזרא שר"ל שלכן לא נשאר ברמה להתרפא שם כי הארמים המכים נשארו ברמה, שהגם ששרי המלך היו ברמה כמש"ש ט' א', גם ארם היה קרוב לשם, כמו שנראה שם פי"ד:

### פסוק ז
**ומהאלהים**. שזה היה בהשגחה שיאבד עם בית אחאב כי אמו היתה מביתו:

### פסוק ח
**וימצא**. הוא פי' למש"ש שמצא בדרך את אחי אחזיהו, דהיינו בני אחיו, כי אחיו נהרגו כולם כנ"ל פסוק א':

### פסוק ט
**וילכדוהו והוא מתחבא בשומרון**. זה פי' למש"ש שרדף אחריו יהוא, שאז נס לשומרון והתחבא שם, ואחר שהלך יהוא לשומרון והרג בני אחי אחזיה בדרך, נס משומרון, והכוהו במרכבתו במעלה גור אשר את יבלעם שהיה סמוך למגידו, ונס משם למגדו, ויבלעם ומגדו סמוכים זל"ז בחלק מנשה, ושם לכדוהו ויהוא המית אותו ונתן רשות לקברו, ובזה אין סתירה בין הכתובים
**ואין לבית אחזיה לעצור כח למלכה**. ר"ל שלא נשאר לו יורש עצר שיהיה לו כח לעצור בעם ולמלוך, כי בני אחי אחזיה שהם בני יורם ועתליה הומתו ע"י יהוא, ובפרט למ"ש במלכים שבני יהודה לא הסכימו על מלכות אחזיה ולא המלך רק מיושבי ירושלים לבד, ולכן לא בא חילו לעזרו מיד יהוא, וע"כ קמה עתליה לתפוש המלכות לעצמה:

### פסוק י
**ועתליה**. כל הספור הבא הועתק מס' מלכים סימן י"א בשנוים רבים, כמו שנבאר **ותדבר**. הוא פי' למ"ש ותאבד, שאבדה אותם ע"י דבר וסם המות:

### פסוק יא

**ותתן. שם כתוב מתוך בני המלך המומתים אותו ואת מניקתו בחדר המטות**, ופרשתי שם שהמקום ששכבו שם המומתים בסם קורא חדר המטות, ששם שכבו על מטותיהם, ועזרא ספר שגם המקום שהחביאה אותו שם בבהמ"ק נקרא ג"כ חדר המטות ע"ש המאורע:

## פרק כג

### פסוק א

**ויקח**. שם כתוב ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים וכו', ופירש עזרא מי היו שרי המאות, ושמ"ש **לכרי ולרצים**, היינו שעשאם שלוחים לסבב ביהודה ולקבץ את הלוים (ופי' כרי שליח רץ, כמ"ש על שלחו כר מושל ארץ, ישעיה ט"ו) ושכרת הברית עם הלוים וראשי האבות שהתקבצו, שכ"ז לא נזכר במלכים:

### פסוק ד

**זה הדבר אשר תעשו**. במלכים כתיב השלישית מכם באי השבת ושומרי משמרת בית המלך, והשלישית בשער סור, והשלישית בשער אחר הרצים, ושמרתם את משמרת הבית מסח, ושתי הידות בכם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך. ופירשתי שם שחלקם לג' חלקים, שליש אחד הם באי השבת ישמרו מבפנים, וז"ש באי השבת ושומרי משמרת בית המלך. ושתי שלישים יוצאי השבת יעמוד א' בשער סור וא' בשער אחר הרצים, ומפרש על באי השבת ושמרתם את משמרת הבית מסח, ר"ל שלא יסיחו דעתם, ושתי ידות שהם יוצאי השבת ישמרו משמרת בית ה' מבחוץ, ומכ"ז לא הוצרך עזרא לכתוב פה שכבר ידענו זאת מספר מלכים, רק בא לפרש איך יתחלקו באי השבת שהם שמרו מבפנים, והודיע שהם נתחלקו לשלשה חלקים, א] **השלישית מכם מבאי השבת, מן הכהנים והלוים**, יהיו **שוערי הספים**, **והשלישית** מבאי השבת יעמדו **בבית המלך מבפנים**, והשלישית מבאי השבת יעמדו **בשער היסוד**, וכ"ז מבאי השבת ששמרו מבפנים

**וכל העם**. שהם השני שלישים יוצאי השבת יעמדו **בחצרות בית ה'** מבחוץ, כמ"ש במלכים שחצי מהם עמדו בשער סור וחצי מהם בשער אחר הרצים:

### פסוק ו

**ואל יבא**. גם זה לא נזכר במלכים שאל הבית יבואו רק כהנים ולוים משרתים:

### פסוק ז
**והקיפו**. במלכים אמר ג"כ והקפתם וכו', והבא אל השדרות ימות, ששם יזכיר מה שצוה על השומרים המקיפים מבחוץ, וכאן ממה שצוה על השומרים המקיפים מבפנים:

### פסוק ח
**ויעשו הלוים**. שם ויעשו שרי המאות, כי שם עקר הדבור מן השומרים מבחוץ, וכאן עקר הדבור מן השומרים בפנים שהיו הלוים. ומ"ש **כי לא פטר**, לא נזכר שם, והוא פי' למ"ש שנשארו יוצאי השבת שדרכם ללכת לביתם, כי לא פטר אותם ולא נתן להם רשות ללכת:

### פסוק ט
**ויתן**. כ"ז מועתק ממלכים שם, והשנוים שבין כאן ושם בארתי רובן בפי' שם:

### פסוק יח
**וישם** וכו'. מפרש מש"ש ששם פקודות, היינו להעלות עולות, כי בימי עתליה בטלו עבודת התמיד ובית ה' ולא שמרו קדושת המקדש כראוי:

### פסוק כ
**ואת האדירים**. מוסיף עמש"ש את הכרי ואת הרצים, ומ"ש בתוך שער העליון הוא שער הרצים שנזכר שם:

## פרק כד

### פסוק א
**בן שבע**. מלכים שם כ"ד, ושם כתוב **כל ימיו**, ופי' עזרא שרק כל ימי חיי יהוידע שאח"כ חטא כמ"ש בפי"ח:

### פסוק ג
**וישא**. כבר הק' איך נשא ב' נשים והוא כ"ג, ויל"פ שנשא זו אח"ז, ומודיע שאע"פ שהיה בן תשעים שנה נשא שתי נערות בתולות (דכ"ג אסור לקחת בוגרת), והם מתו בחייו והוא הוליד עוד בנים ובנות, כמ"ש (תהלים צב, טו) עוד ינובון בשיבה:

### פסוק ד
**ויהי**. ספור זה נזכר במלכים בפנים אחרות, וכבר בארתי שם שהם שני ספורים מחולקים, שם יספר שתקן שכהנים יקחו לעצמם כל הנדרים והנדבות ועליהם יוטל לתקן את בדק הבית הרגיל, והם לא תקנו את בדק הבית, ופה יספר ענין אחר שיואש

רצה **לחדש את בית ה'**, היינו להעמידו ביופיו כמו שהיה בעת הבנין, ועל זה לא יספיקו הנדרים ונדבות, ולתכלית זה:

### פסוק ה

**ויקבץ**. צוה שהכהנים והלוים יצאו לערי יהודה ויקבצו כסף לזה, ושכן יעשו שנה בשנה, והלוים לא מהרו לעשות פקודתו:

### פסוק ו

**ויקרא**. וע"ז קרא ליהוידע מדוע לא דרש על הלוים ע"ז, וגם רצה שיביאו מחצית השקל של שנים העוברות שמלכה עתליה, באשר עתליה ובניה לקחו כסף זה לבעלים, והקהל מחוייבים לתת מעות אחרים תמורתם:

### פסוק ח

**ויאמר המלך**. שם נזכר שעשו ארון ויקב חור בדלתו ונתנו אותו אצל המזבח, כי שם מדבר מן הארון שנתנו לשם נדרים ונדבות החדשים, שאחר שהכהנים לא חזקו בדק הבית צוה שיתנום בארון ומזה יקנו עולות והמותר יהיה לבדק הבית, ופה מדבר מתקלין עתיקין, כמ"ש שנתנו קול להביא משאת משה משנים שעברו, שזה הולך כולו לבדק הבית וארון זה נתנו מבחוץ:

### פסוק יא

**ויהי**. גם זה ענין אחר ממ"ש במלכים, ששם מדבר מתקלין חדתין ואמר שבראותם כי רב הכסף בארון מנו הכסף ונתנוהו ע"י עושי המלאכה, וזה היה רק ג' פעמים בשנה בעת שראו שנותר מתרומת הלשכות, ופה מדבר מתקלין עתיקין וזה לקחו מן הארון יום ביום, כי היה כולו לבדק הבית, והיה זמנו יום יום כדין:

### פסוק יב

**ויתנהו**. במלכים שם נזכר שנתנו הכסף לחזק בדק הבית, ופה נזכר שנתנו **לחדש בית ה'**, שהוא להעמידו בחדושו ותפארתו, כנ"ל פסוק ד', ועז"א שהעמידו בית האלהים על מתכונתו, היינו שחדשוהו ביופיו ותפארתו:

### פסוק יד

**וככלותם**. לפמ"ש אין סתירה בין הכתובים, ששם אומר שלא עשו כלי שרת מן הכסף המובא בית ה' וכאן אמר שעשו כלי שרת, כי שם מדבר מתרומת הלשכה שאין לעשות ממנו כלי שרת כמ"ש הרמב"ם, וכאן מדבר מכסף שהביאו משנים שעברו שהיו מיוחדים מראש לבדק הבית:

### פסוק טז
**כי עשה טובה בישראל**. שפדה אותם מיד עתליה המרשעת והקים מלכות ב"ד **ועם אלהים וביתו**. שהעמיד בית ה' על מכונו:

### פסוק יז
**וישתחוו למלך**. פי' חז"ל שהשתחוו לו לשם אלהות, שא"ל שאחר שעמד בבית קדש הקדשים ימים רבים יש בו אלהות, ובעוד יהוידע חי לא שמע אליהם ואז שמע אליהם:

### פסוק יח
**ויעזבו**. אחר שעשו אותו לאלהות עשו לו עצבים דמות דיוקנו ואשרים שנטעו לשמו ועזבו בית ה'
**ויהי קצף** וכו' **באשמתם זאת**. הגם שלא עבדו ע"ז אחרת, זה היה עבודה זרה ממש:

### פסוק כ
**ורוח**. הציע דברים להגדיל חטאם בהריגת זכריה שהיה גדול מאד, א] שהיה אז מלובש ברוח אלהים ובנבואה והיה שליח ה'. ב] **שעמד מעל לעם**, במדריגה העליונה, כי היה כהן גדול, וכמ"ש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. ג] שלא נבא עליהם רע, רק אזהרה ותוכחת מוסר אמר להם למה אתם עוברים, רצה לומר לאיזה תכלית, אם תחשבו שעי"כ תצליחו הלא בהפך לא תצליחו כי ה' יעזוב אתכם עי"ז:

### פסוק כא
ד] **ויקשרו עליו**. שלא הרגוהו דרך משפט על ידי הזקנים, רק דרך קשר. ולא ממשפטי המלוכה, כי רגמוהו אבן במצות המלך, והמלך לא היה לו רשות להרוג רק בסייף. ה] שהיה בחצר בית ה' ומקום קדוש:

### פסוק כב
**ולא**. ו] **שלא זכר החסד**, ושלם רעה תחת טובה. ז] שבמותו מסר דין לשמים:

### פסוק כג
**ויהי**. ולא נתאחר ענשם, כי תכף **לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם**, ומבואר במלכים (שם) כי קודם לזה רצה חזאל מלך ארם לעלות עליו ונתן כל אוצרותיו שיעלה מעליו, וע"ז הוכיחו זכריה שע"י עזבם את ה' לא יצליחו, ועזרא סיפר שלתקופת השנה עלה חיל ארם מעצמם בלא מלכם וישחיתו את כל שרי העם:

### פסוק כד
**כי**. ר"ל שהיה גלוי ומבואר שהיה עונש השגחיי, כי **באו במצער אנשים**, רק ה' נתן בידם חיל לרוב מאוד על כי עזבוהו, ע"ד (דברים לב, ל) כי צורם מכרם

**ואת יואש עשו שפטים**. ענוים קשים, וחז"ל פירשו שענוהו, שמלת שפטים בא על התועבה הזאת, וזה עונש על שעשה א"ע אלוה:

### פסוק כה
**ובלכתם**, במלכים אומר שהרגוהו בית מלוא, היינו ששם שכב על מטתו חולה ושם הרגוהו, והיה לעונש בדמי בני יהוידע:

### פסוק כז
**ובניו**. לפי הכתוב פירוש **ובניו**, וכן **ורב המשא** שנאמר **עליו**, היינו נבואת הנביאים **ויסוד בית האלהים**. איך חדש תחלה את בית האלהים, כ"ז כתוב על ס' מדרש המלכים. ולפי הקרי, כן היה שם בניו, א' נקרא בשם ירב המשא עליו, ואחד נקרא בשם יסוד בית האלהים, והספור של בניו, כתובים במדרש המלכים:

## פרק כה

### פסוק א
**בן עשרים**. עד פסוק ד' הועתק ממלכים (ב' יד, ב - ו), ועיין בפי' שם:

### פסוק ה
**וימצאם**. תראה כי בימי יהושפט היו ארבעה פעמים ממספר הזה וגם בימי אסא היו כפלים, וע"כ שכר מאה אלף מישראל:

### פסוק ז
**כי אין ה'**. ר"ל אם תסמוך על ישועת ה', אין ה' עם בני אפרים, וכבר הכריזו במלחמה שהאיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו, וא"ת שאינך סומך על הצלחה ע"י ה' רק על כח וגבורה בדרך הטבע ולכן תצטרך רוב עם, ע"ז אני אומר לך:

### פסוק ח
**כי אם בא אתה**. ר"ל אם תרצה לבא בכחך
**עשה חזק למלחמה**. תעשה תחבולות ותתחזק ברוב עם, אבל לא לעזר ולא להועיל כי יכשילך **האלהים לפני אויב**, כי ענין ישראל לא יצלח בדרך הטבע רק ע"י ה', והוא או יעזור הבוטחים בו, או יכשיל הסומכים על זרוע בשר
**ויש כח באלהים** וכו':

### פסוק ט
**ומה לעשות למאת הככר**. כי השוכר את הפועל וחוזר בו אחר שהלך הפועל, אם בפשיעת הבעה"ב צריך לתת לו שכר כפועל בטל, ואם היה באונס נפטר (ח"מ סי' שלג),

והוא אונס הוא כי לא עלה על דעתו שהנביא יזהיר אותו, ואם כן הם צריכים להחזיר לו המאה ככר. והשיב **יש לה' לתת לך הרבה מזה**, ויהיה הכסף אצלם:

### פסוק י
**ויבדילם**. שילכו למקומם, והם חשבו שבני יהודה מיחו במלכם בל ילכו עמהם משנאתם אותם, וע"כ חרה אפם על בני יהודה:

### פסוק יא
**ואמציה התחזק**. על ידי ששמע לדברי ה', וכבר אמרו חז"ל שמה שהשליך השבוים מראש הסלע היה שלא כפי הדין, ועי"ז נענשו שהכו בם גדודי אפרים:

### פסוק טז
**הליועץ**. באשר לא אמר לו זה בשם ה' רק בדרך עצה, כעס עליו
**ויאמר**. אני לא אמרתי זאת מלבי, רק ידעתי בנבואה **שיעץ אלהים להשחיתך**, בעבור חטא זה שעשית זאת, לכן אמרתי לך דרך עצה שתעשה תשובה
**ולא שמעת לעצתי**. להסיר ממך חרון אף ה':

### פסוק יז
**ויועץ אמציה**. עתה ספר איך יעץ אלהים להשחיתו, שנתן בלבו עצה להלחם עם יואש על ההרג שעשו גדוד אפרים באנשי יהודה. מכאן עד סוף הסימן מועתק ממלכים (סי' כה):

### פסוק יט
**להכביד**. שם ונשאך לבך הכבד ושב בביתך, ופירשו עזרא שרצה לומר הכבד אתה רוצה כבוד, ועי"ז נשאך לבך להלחם כדי להכביד להשיג כבוד, שיגדל כבוד בית יהודה, ע"ז איעצך שם בביתך והיתה מנוחתך כבוד:

### פסוק כ
**ולא שמע אמציה**. כ"ה שם, ועזרא פירש שהיה זה מה' להענישו על שדרש לאלהי אדום:

### פסוק כב
**ויביאהו**. שם ויבא, ופירש עזרא שגם את אמציה הביא אתו שבי אל עיר מלכותו לקלון ולחרפה:

### פסוק כו
**ויתר**. במלכים אמר שדבריו כתובים על ס' מלכי יהודה, ועזרא הוסיף שדבריו האחרונים כתובים על ספר מלכי ישראל, כי מאז היה נכנע תחת מלכי ישראל (כמ"ש בתחלת הושע) וכתבו שם קורותיו:

### פסוק כז

**ומעת**. כהני ה' קשרו עליו קשר תיכף כשסר מעל ה', ואחר שפרץ הקשר נס ללכיש, ושם מצא עוזרים כל הימים האלה עד שגבר יד הקושרים וימיתוהו שם, וכבר בארתי (שם) ששלש שנים אחר מלחמת אמציה עם יואש נפרץ הקשר והמליכו את עוזיה בחייו, והוא היה בלכיש ומלך שם, ואחר י"ב שנים גברו הקושרים וימיתוהו, ועז"א מיכה רתום המרכבה לרכש יושבת בת לכיש, כמו שפירשתי שם:

## פרק כו

### פסוק א

**ויקחו**. הועתק מס' מלכים עד פסוק ד', ועזרא הוסיף שעם הארץ המליכו אותו, כי המליכוהו בחיי אביו כמש"ש, ושבנה את אילת שהוא מאדום, וזה לא היה בעוד מלך בחיי אביו רק אחר מות אמציה:

### פסוק ה

**ויהי לדרוש אלהים**. שר"ל שהיה אז העת המוכן לדרוש אלהים, כי היה **בימי זכריה המבין בראות אלהים**, שהנביאים ובעלי רוה"ק היו צופים במראות אלהים כמו יחזקאל שראה המרכבה, ויתר מחזות שראו הנביאים. והיה ביניהם מדרגות, שיש מהם שלא הבינו כל המראה על אמתתה, כי המראות הם ציונים מושכלים שעל ידם יציינו להם ההשגות הנוראות, כמו העולמות וההיכלות והפרצופים והספירות שרואים הנכנסים בפרדס, שיש מהם שהציץ ונפגע, ומעשה בתינוק שיצא אש מחשמל, כי צריך בינה יתירה להבין דבר מתוך דבר כר"ע שנכנס בשלום ויצא בשלום, וזכריה היה מבין המראות, ובדור שנמצא איש כזה היה העת לדרוש אלהים ממנו, ובימים שדרשו את ה' הצליחו. עתה יתחיל לספר הצלחותיו, א] נגד האויב החיצון:

### פסוק ו

**ויצא וילחם בפלשתים**. וכבש ערים בצורות, וגם החזיק במדינה ובנה שם ערים כאדם העושה בשלו:

### פסוק ז

**ויעזרהו**. שאח"ז נתחברו הפלשתים עם הערביים והמעונים והם נצחו את יהודה בימי יהורם (כנ"ל כא, טז), ובדרך הטבע היה קשה לנצחם רק שה' עזרו למעלה מדרך הטבע:

### פסוק ח
**ויתנו**. עד שנפל פחדו על כל הארצות והעמונים נתנו לו מנחה, ושמו הלך עד למצרים, כי החזיק בכל הארצות עד למעלה מגבולו, עד שיצא לו שם לתהלה ולתפארת:

### פסוק ט
**ויבן**. ב] ספר איך התבצר בארצו, שבנה מגדלי עוז מפני אויב ויחזק אותם בכלי נשק:

### פסוק י
**ויבן**. ג] ספר רוב עשרו, שע"י שהיה לו מקנה רב במדבר רועות שם, בנה מגדלים להיות למבצר מפני שודדים, וחצב בורות רבים להשקות הצאן, והיה לו מקנה גם בשפלה ובמישור בא"י, וגם היה לו אכרים וכורמים והיה עוסק בעבודת אדמה שיהיה בר ומזון בא"י ולא ישאו חרפת רעב:

### פסוק יא
**ויהי**. ד] שהיה לו חיל עושה מלחמה, כי גם לאמציה היה חיל, רק שלא היו קבועים למלחמה תמיד כי אם מזומנים לעת צר, ובעת שלום הלכו לבתיהם, אבל חילו היו **יוצאי צבא לגדוד**, שלא היה להם עסק אחר, רק שנפלו גדודים כפעם בפעם על העמים סביבותיהם. והיה **פקודתם במספר** תמיד ביד **יעיאל** הסופר וע"י השוטר, שהיו משגיחים שלא יחסר מנינם בשום פעם:

### פסוק יב
**כל מספר ראשי האבות**. כשתדקדק תמצא שהיו שרי מאתים ושרי חמש מאות ושרי אלף ושרי עשרות אלפים ושבעה שרים על גביהם:

### פסוק יד
**ויכן להם**. הכין להם כלי נשק מאוצר המלך, כי החיל ההולך למלחמה לפרקים בעת הצורך יהיה להם כלי נשק שלהם, אבל אלה שהיו מזומנים למלחמה תמיד על הוצאת הממלכה גם כלי נשקם היה מוכן מאוצר הממלכה:

### פסוק טו
**ויעש בירושלים**. חוץ מזה היה חכם גדול בחכמת החשבון והמעכאניק שע"י מלאכת מחשבת יניעו משאות כבדות ויורו אותם בכח קל במרחק רב, וע"י זה יזרקו אבני בליסטראות מעל החומה, וזה העוזר מאד במלחמה כנודע, וערך מערכות כאלה על המגדלות לירות משם על האויב, ובזה יצא שמו עד למרחוק כי בזה הפליא להעזר ע"י תחבולות מלחמה חדשים לא ידעום מלפנים:

### פסוק טז
**וכחזקתו גבה לבו**. כי לפעמים יהיה גבהות הלב לטובה כמ"ש ביהושפט ויגבה לבו בדרכי ה', אבל הוא גבה לבו יותר מן המדה **עד להשחית**, שחשב בגבהו שהוא ראוי לכהונה גדולה, כי הנהגת העם היה תח"י המלך והנהגת הדת תח"י הכהן, ולא היה המלך יכול לחדש דבר בלי הסכמת הכהן, וע"כ רצה בכהונה שיהיה גם הדת תחת רשותו, וזה מצד שרצה להשחית את הדת, **וימעל בה' ורצה להקטיר**:

### פסוק יח
**לא לך**. ר"ל אתה נוגע בגבול שאינו שלך, כי הכהונה נתנה לבני אהרן שהם מקודשים, וא"כ **צא מן המקדש**, כי אין זר רשאי ליכנס להיכל שלא לצורך, ואתה מעלת בקדש **ולא לך לכבוד**. שמי שראוי לכהונה היא לו לכבוד מאלהים, ומי שאינו ראוי לה ולוקחה בע"כ היא לו לבוז, כי בוזיו יקלו:

### פסוק יט
**ויזעף**. גדר הזעף שמתעצב ורוחו כהה על שלא עלה הדבר כרצונו, ובתוך זעפו זרחה הצרעת במצחו לסימן על רוע מחשבותיו, שבקעה הטומאה דרך המצח:

### פסוק כ
**ויבהילוהו**. כי מצורע מטמא בביאה, רק שעדן לא החליטו על הנגע שם טומאה, אבל היו מחויבים שלא לעכב, ולכן הבהילוהו שימהר לצאת, וגם הוא נדחף שהרגיש שה' נגעו בהשגחה:

### פסוק כא
**וישב בבית החפשית**. כי מצורע משתלח חוץ לג' מחנות, ובבתי ערי חומה משתלח חוץ מן החומה, וחז"ל אמרו שעשה לו בית בבית הקברות, שגם בית הקברות היה חוץ מן החומה. ולפי הפשט שנעשה חפשי מעבודת המלכות:

### פסוק כג
**בשדה הקבורה**. בשדה שאצל קבורת המלכים ולא במערה, כי אמרו מצורע הוא:

## פרק כז

### פסוק ב
**רק לא בא**. שלא נכנס להיכל פנימה לפנים מעזרת ישראל כאביו
**ועוד העם משחיתים**. פירשתי במלכים שהיו מקריבים בבמות:

### פסוק ג
**שער העליון**. נזכר למעלה (כג, כ), שמשם הלכו אל בית המלך, ובצר אותו
**ובחומת העופל**. נזכר בנחמיה (ג, כו) עי"ש:

### פסוק ד
**בחרשים**. ביערות העבים בנה מבצרים, עיין מה שכתבתי ישעיה י"ז על כעזובת החורש והאמיר, וספר כי נהג כאביו לבנות ערים בצורות, רק אביו בנה באשדוד ובפלשתים והוא בנה ביהודה:

### פסוק ה
**והוא נלחם**. שאחר שנתנו מנחה לאביו, מרדו בו, ונלחם עמהם ויחזק עליהם
**זאת השיבו לו**. ר"ל בפעם הראשון השיבו לו את החוב שהיו חייבים מן השנים שעברו שמרדו ולא נתנו המס המוטל עליהם, ואח"כ גזר עליהם קנס שיתנו כן עוד שתי שנים, לעונש על מרידתם:

### פסוק ז
**בן עשרים וחמש**. אמר זה שנית, מפני שמלכי ישראל חשבו למלכותו השנים ששפט בחיי אביו כמ"ש בפי' מלכים, לכן דייק שפה חושב מה שמלך בעצמו אחרי מות אביו:

## פרק כח

### פסוק א
**בן עשרים**. התבאר במלכים סי' ט"ז, עי"ש בפירושי:

### פסוק ה
**ויתנהו ה'**. לפי המבואר במלכים ובישעיה סימן ז' צרו תחלה כ"א בפ"ע על ירושלים ולא יכלו לכבשה, וז"ש במלכים (ב' יט) אז יעלו רצין ופקח ירושלים למלחמה ולא יכלו להלחם, היינו כ"א בפ"ע, וכן אמר בישעיה (ז), ושם אמר ולא יכול להלחם, בלשון יחיד, ר"ל כ"א בפ"ע, ובכ"ז הגם שלא יכלו לכבוש את ירושלים עשו הרג ואבדון בשאר ערי יהודה, וזה הנזכר פה. ומ"ש בישעיה ויוגד לבית דוד לאמר נחה על ארם אפרים, היינו שאח"כ התחברו ארם ואפרים יחד להלחם עליו, ואז שלח אל מלך אשור כמו שיתבאר, וז"ש ויתנהו ה' ביד מלך ארם, היינו במלחמה שלחם עמו בערי יהודה, וכן ניתן באופן זה ביד מלך ישראל:

### פסוק ו
**ויתנהו**. סיפר מפלתם בג' ענינים, א] שהרג מהם ק"ך אלף גבורים, על שעזבו ה'. ב] שגבור אפרים הרג את בן המלך וכו'. ג] ששבו מאתים אלף לעבדים ושפחות:

### פסוק ט
**הנה בחמת ה'**. ר"ל מה שנתנם בידכם הוא עונש השגחיי ע"י חמת ה'. ויש הבדל בין איכות העונשים, שבעת תגדל החמה להשמיד, מוסר אותם ביד זדים ואכזרים. ובעת שהקצף מעורב ברחמים, מסר אותם ביד אחיהם, שמטבעם לרחם עליהם. וז"ש שמצד **שהוא אלהי אבותיכם נתנם בידכם**, שאב אחד ואל אחד לכולם
**ותהרגו בם בזעף**. לא הרגתם באופן שאתם שלוחי ההשגחה, רק בזעף שיש לכם עליהם, לא ע"י חמת ה'. ולא בחמלה על אחיכם, רק בזעף, ולא במדת העונש שרצה ה' להעניש אותם, רק בענין **שעד לשמים הגיע** צעקתם כי לא חמלתם:

### פסוק י
**ועתה בני יהודה וכו' לכבוש לעבדים**. מה שע"ז לא שלח ה' אתכם ולא חשב מחשבות שתחזיקו בם לעבדים שהוא נגד דת התורה, שגם הקונה עבד עברי שש שנים יעבוד, והגוזל עבד ענשו מבואר
**הלא רק אתם עמכם אשמות**. הלא חטא יהודה כבר נתכפר וכבר קבלו ענשם, רק אתם עמכם נשארו אשמות לה' שעדן לא נתכפרו, ועתה אתם החייבים אצל ה' לא המה, ואיך אתם תכבשו אותם לעבדים:

### פסוק יג
**כי לאשמת ה' עלינו**. ר"ל הלא כבר שמעתם מהנביא שיש עלינו אשמת ה', היינו עונות שאנחנו אשמים וראוים עליהם לעונש (שזה גדר האשם), ואיך **אתם אומרים להוסיף**, בין **על חטאתינו** שזה יגדל מספר החטאים, בין על אשמתנו שבזה יגדל עלינו חיוב העונש, בשגם שהבינו שמה שעשאם לשלוחים להכות באחיהם זה מרוב אשמותיהם אינה לידם שהם יהיו המכים ויענשו אח"כ על הרצח, וז"ש כי רבה אשמה לנו ועי"כ יש חרון אף ה' על ישראל:

### פסוק יד
**השביה**. מבני אדם
**ואת הבזה**. מן הרכוש:

### פסוק טו
**ויחזיקו**. כי הראשונים עזבו אותם מרשותם, והם החזיקו להטיב עמהם להאכילם ולהלבישם:

### פסוק טז
**בעת ההיא שלח**. כבר בארתי שזה היה בעת שהתחברו ארם ואפרים ללחום עליו ביחד, ומבואר בישעיה סימן ז' שישעיה נבא לו אז שלא ייראו מפניהם, והוא לא האמין ושלח אל מלך אשור:

### פסוק יז
**ועוד אדומים באו**. ארם היה ממזרח א"י, ופלשתים ממערב כמ"ש (ישעיהו ט':י"א) ארם מקדם ופלשתים מאחור, ואדום היה מנגב ליהודה ואפרים בצפונה, נמצא שבאו עליו אויבים מד' רוחות, וכאשר שלח אל מלך אשור הגם שהגלה את ארם (כמ"ש במלכים טז) וגם הגלה מעשרת השבטים, וסלק את האויבים מרוח צפון ומזרח, נתעוררו אויבים אחרים מרוח דרום ומערב, וז"ש ועוד אדומים באו ופלשתים פשטו, זה היה אחר ששלח אל מלך אשור, ועל אויבים האלה לא התנה עמו, והפלשתים היו נכנעים בימי עוזיה והאדומים בימי אמציהו ועתה הרימו ראש, וזה היה כי הכניע ה' את בני יהודה וכו':

### פסוק כ
**ויצר לו ולא חזקו**. ומפרש מ"ש ויצר לו, **כי חלק אחז** וכו', שאחר שכבר שלח את הכסף הנמצא בבית ה' ובאוצרות בית המלך כנזכר במלכים, א"כ בבואו לארצו הוצרך לחלק את בית ה' בעצמו לקחת הזהב של ציפוי ההיכל וציפוי בית המלך ולתת למלך אשור, ובזה הציר לו (ויצר הוא מבנין הפעיל). ומ"ש ולא חזקו, אמר **ולא לעזרה לו**, שלא עזר לו נגד האויבים החדשים שפרצו במדינתו:

### פסוק כב
**ובעת הצר לו**. הנה תכלית מה שיכה ה' את העם הוא כדי שישובו עי"כ בתשובה, אבל אחז שהיה כופר בה' היה בהפך שהוסיף למעול בה' עד **שהוא המלך אחז**, ר"ל נשאר ברשעו ובהוייתו מתחלה ועד סוף:

### פסוק כג
**ויזבח**. מפרש איך היה זה, שאחר שהכהו ה' ע"י ארם תלה שהסבה הוא מפני שאלהי ארם עוזרים לעובדיהם, ובמלכים נזכר שכאשר הלך לקראת תגלת פלסר לדמשק צוה לעשות בהיכל ה' את תבנית המזבח אשר בדמשק ובטל את מזבח הנחושת וקצץ כל כלי

ה', וזה מפני שתחלה התחיל לזבח לאלהי ארם, ואחר שהגלה אשור את ארם קירה חשב שאלהי ארם עזר לו על שעבדו, ולכן בטל את מזבח ה' מפני מזבח המיוחד לאלהי ארם **והם היו לו להכשילו ולכל ישראל**. שכאשר התחיל לבטל את מזבח הנחושת גמר אח"כ בכל הכלים:

### פסוק כד

**ויאסף את כלי בית אלהים**. ולקחם לעצמו, והוציאם לחול, כי סגר דלתות ה' אח"ז ובטל העבודה, והוסיף לעשות במות להכעיס:

## פרק כט

### פסוק ג

**בשנה הראשונה בחדש הראשון**. למ"ש חז"ל שעבר אז את השנה קוראהו חדש הראשון למלכו (כי לפי סברתו היה זה חדש אדר)

**פתח דלתות**. שהיו סגורים בימי אחז

**ויחזקם**. כי נהרסו בעת שהפכו פניהם ממקדש ה':

### פסוק ה

**ויאמר להם**. א] התקדשו. בעצמכם

**וקדשו**. מטומאת ע"ז, את **הבית**, מן הצורות שחקק אחז, והכלים לגנזם ולעשות אחרים, כמ"ש בפי"ט. ג] **שיוציאו הנדה**, שהיא ע"ז שמטמאה במשא כנדה:

### פסוק ו

**כי מעלו**. תחלה מעלו ועשו הרע שעברו על התורה, ואח"כ הפכו ממשכן ה' הוא עבודת הבעל והשמש שהיו משתחוים לו למזרח, כמו שכתוב אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה:

### פסוק ז

**גם**. ואח"כ סגרו דלתות האולם ובטלו עבודת בית ה' לגמרי, שזה היה סוף מעשה אחז ורשעתו:

### פסוק ח

**ויהי קצף, והנה נפלו**. חושב בענשם ג"כ ג' מדרגות, זעוה, ואח"כ שמה ושרקה, אח"כ נפלו בחרב, שכן יעד בתוכחה על חטא ע"ז:

### פסוק י
**עתה עם לבבי לכרות ברית**. ובזה יחדש גם ה' בריתו הקודם, כמ"ש (דברים ד, ל) בצר לך ומצאוך וכו' ושבת וכו':

### פסוק יא
**אל תשלו**. מענין שגגה או שכחה
**לשרתו**. הם הלוים
**משרתים ומקטירים**. הם הכהנים:

### פסוק טז
**ויבואו הכהנים לפנימה**. כפי הדין בסוף עירובין שיכנסו כהנים לפנים, ולא לוים:

### פסוק יז
**וביום שמונה**. תחלה קדשו הכלים והיה צריך הזיית ג' וז' ונשלם בשמונה לחדש, ואח"כ הטהרו הכהנים עצמם שנגעו בטומאה ונמשך עוד שמנה ימים, ובירושלמי אומר שמצאו גולגלתו של ארונה תחת המזבח שהיו טמאי מתים שצריך הזיה ג' וז':

### פסוק יט
**הכנו**. שהכנו אחרים תחתיהם מפני שהשתמש בם לע"ז, **והקדשנו** אותם לגבוה:

### פסוק כא
**ויביאו פרים**. הוא כעין חטאת ועולה שמביאים על העלם דבר של ע"ז כמ"ש בפ' שלח, שמביאים פר לעולה ושעיר לחטאת, וכבר גלו ראובן וגד וחצי מנשה וזבולון ונפתלי, וחשב גלות חצי מנשה כאלו נבטל השבט ונשארו ז' שבטים, וס"ל דמה דפסקינן שגוררים אחריהם יתר השבטים הוא דוקא אם ישנם בא"י, וע"כ לא הביא רק ז' פרים, ע"כ אמר **על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה**. וחשב עונם כשגגת הוראת הסנהדרין, שהיו עם אחז בעצה אחת אחר שלא מיחו בידו, והאילים והכבשים היו נדבה:

### פסוק כב
**וישחטו הבקר**. אף שדם חטאת קודם לדם עולה, בהעלם דבר הדין הוא דעולה קודם לחטאת, ואגב הקדים גם האילים שהיו נדבה לבד:

### פסוק כג
**ויסמכו**. כמ"ש (ויקרא ד, טו) וסמכו זקני העדה, ויסמך המלך וב' מן הסנהדרין. ולדעת ר' שמעון חמשה סומכין, ולמ"ש התרגום יונתן וכן בירושלמי הוריות נשיאי השבטים סומכים:

### פסוק כד
**ויחטאו**. כי חטאת טעון חיטוי על ד' קרנות, ולמ"ש שהיו כעין קרבן העלם דבר היה צריך חיטוי על מזבח הזהב, ועז"א לכפר על כל ישראל:

### פסוק כה
**ויעמד**. היה זה אצלם כעין חינוך, כי כבר היתה העבודה בטלה ימים רבים, וע"כ העמיד הכהנים בחצוצרות כמו בעת חינוך שלמה ובית שני, ועז"א **מלאתם ידכם לה'**, שהחינוך קרוי מילוי יד:

### פסוק לד
**ויחזקום הלוים**. זה היה משני טעמים, א] מפני שהיה המלאכה רבה ביום ההוא, ועז"א **הכהנים היו למעט** וכו' עד כלות המלאכה. ב] מפני שרבים מן הכהנים לא נתקדשו, ועז"א **ועד יתקדשו הכהנים**. ומה שהקדימו הלוים להתקדש, **כי הלוים ישרי לבב**, שלענין הקידוש היו זריזים יותר שהם ישרי לבב נפרשים מן התאוות ולבם מושל ביראת אלהים ע"פ היושר הנטוע בלבם:

### פסוק לה
**וגם**. טעם ג', שהכהנים היו עסוקים בהעלאת האיברים והקרבתם שהיו רבים, א] שהעולות שכולם כליל, ולכל עולה צריך כמה כהנים, היו רבים ב] שהיו צריכים להעלות חלבי השלמים ונסכי העולות שזה א"א בלוים:

### פסוק לו
**וישמחו על ההכין**. אחר שהיה פתאום ובלי הכנה באתערותא דלתתא, הרגישו שהוא ע"י אתערותא דלעילא שהכין לבם לטהרת הקדש והכין להם ריבוי הזבחים כפי שמחת היום:

## פרק ל

### פסוק ב
**ויועץ לעשות הפסח בחדש השני**. בסנהדרין יש פלוגתא בזה, שדעת ר"י וחכמים שעבר אז את השנה (שלא מדעת חכמים), ופי' בחדש השני למלכותו, כי הוא עשה ממנו חדש ניסן שהוא חדש ראשון לחדשי השנה, ודעת ר' שמעון בן יהודה משום ר' שמעון שפירש בחדש אייר, שהשיאם לעשות פסח שני. ויש לתמוה לפי זה שא"כ הקרבנות שהביאו בששה עשר לחודש הראשון (כנ"ל כט, יז) היה בפסח, א"כ איך אמר (שם פסוק לא) גשו והביאו זבחים ותודות, הא אין מקריבים תודה בפסח מפני החמץ, ואין לומר שקרא

השלמים בשם תודה, דהא בזבחים דף ז' אמר תודה קרויה שלמים ואין שלמים קרוים תודה, וגם שלפי דעתו עשו רוב הצבור פסח ראשון כמ"ש בגמרא שם שהיו רוב עם הנשים עי"ש, והא שם משמע שלא כלו לטהר את המקדש עד יום ששה עשר ואיך הקריבו פסח, וע"כ תאמר שבא הפסח בטומאה ואיך אמר פה שלא יכלו לעשותו כי הכהנים לא התקדשו למדי. ובאמת הרמב"ם תפס להלכה שעבר אז את השנה, ושהיה שלא ע"פ הסנהדרין מפני שעבר ביום שראוי לקבעו ניסן, או שעבר מפני הטומאה ואין מעברין מפני הטומאה, וע"כ כתיב ויועץ המלך ושריו (לא החכמים), וכל הקהל, לא העדה, שכבר בארתי בספר התו"ה ויקרא שבעת שזקני העדה בראשיהם קרוים בשם עדה, ובלא הזקנים קרוים בשם קהל, ופי' שנתיעץ מכבר ביום שלשים של אדר, וע"כ כתוב ויישר הדבר ולא כתיב וייטב, כי לא היה טוב, כי לא הסכימו הסנהדרין לזה:

## פסוק ה

**ויעמידו**. להסיר חששת רבא בסנהדרין שם, שיזלזלו בחמץ בפסח, שלחו שלוחים תיכף. ולשון **ויעמידו דבר**, מפני שחכמים חלקו עליו בזה, העמידוהו בפקודת מלך ושרים **כי לא לרוב עשו**. ר"ל שאם לא היו מעברים והיו עושים בראשון בטומאה, היו מתאספים ישראל מועטים, וחשב שיהיה מועט מישראל, והמיעוט אין עושים פסח בטומאה. וחכמים חלקו עליו בזה, כי הדין הוא שמשערים ברוב הנכנסים בעזרה אף שהם מיעוט ישראל, וא"כ לא היה לו לעבר מפני הטומאה:

## פסוק ו

**באגרות**. שהיו ביד הרצים אגרות כתובים בם הדברים האלה, וגם היה מצות המלך שיאמרו זאת בפיהם

**שובו** וכו' **וישוב**. א] שובו בתשובה כדי שלא ישחית ה' את יתר הפלטה בעונש השגחיי, שעז"א:

## פסוק ז

**ואל תהיו כאבותיכם אשר מעלו ויתנם לשמה**. ע"י העונש ההשגחיי, כמו שנאמר (דברים לב, ל) כי צורם מכרם:

## פסוק ח

**עתה אל תקשו ערפכם**. ותיראו מיראת העונש

**תנו יד לה'**. והגם שיהיה מיראת העונש, יספיק **כי ישיב מכם חרון אפו**, שמעניש אתכם בעונש השגחיי:

### פסוק ט
**כי בשובכם**. הוסיף לאמר שאם תשובו בתשובה מאהבה, ועז"א **על ה'**, ר"ל בסבתו מכבוד שמו ורוממותו, אז יוסיף עמכם שלא לבד שלא יענש הפלטה הנשארת בעונש השגחיי, **כי אחיכם ובניכם**, שהם כבר בשבי ירחם עליהם בשתי פנים, א] **שיהיו לרחמים לפני שוביהם**, ב] שעוד יעזרם **לשוב לארץ הזאת**, כי חנון ורחום ה' ויעורר חנינה ורחמים
**ולא יסיר פנים**. לעזוב אתכם אל הטבע והמקרה, רק ישגיח עליכם לטוב:

### פסוק י
**משחיקים**. כבר בארתי בפי' הושע בכ"מ, שבימי הושע היה להם רשות ללכת לעבוד את ה' בירושלים בענין שלא היו אנוסים ע"י המלך, רק הם עצמם שחקו ולעגו כי היו רעים וחטאים, וע"כ נתחתם אז גז"ד של השבטים לגלות:

### פסוק יא
**אך אנשים**. יחידים
**נכנעו**. מיראת העונש, לא מיראת הרוממות:

### פסוק יב
**גם ביהודה**. שכבר סרו מה' בימי אחז, היה עזר אלוה בזכות חזקיה שלא מרו פי מלך בזה:

### פסוק יד
**ואת כל המקטרות**. כי המאכיל פסח למומר לע"ז לוקה, ובן נכר לא יאכל בו, ע"כ הקדימו לבער כל מיני ע"ז:

### פסוק טו
**נכלמו**. על שלא התקדשו תחלה, כמ"ש בפסוק ג':

### פסוק יז
**כי רבת**. מבאר הטעם שהכהנים זרקו הדם מיד הלוים, שהיינו שהלוים שחטו והכהנים קבלו את הדם וזרקו. ולמה לא שחטו הבעלים, מפני שרובם לא היו טהורים, ולכל איש שלא היה טהור היו הלוים במקומו לשחוט פסחו כדי להקדיש לה' שתהיה זריקת הדם בטהרה, הגם שהבעלים אכלו בטומאה. ומפרש איך הביאו ואכלו הפסח בטומאה:

### פסוק יח
**כי מרבית העם רבת**. ר"ל שרובם היו טמאים, וכשרוב הקהל טמאים הפסח בא בטומאה
**ואכלו את הפסח בלא ככתוב**. ר"ל בטומאה

**כי התפלל חזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד כל איש אשר הכין לבבו**. הגם שהביא הקרבן שלא כטהרת הקדש, כי היה טמא, ישקיף ה' על לבבו המוכן הגם שגופו אינו מוכן בטהרה, ויכפר בעדו על שאוכל הפסח בטומאה, וה' שמע אל חזקיה וירפא את העם ויסלח להם על זה. ומשמע מפשטות הכתוב שהתפלה היה על העם שחטאו במה שלא התקדשו למדי, והוא נגד דברי חז"ל שהתפלל על עצמו על שעבר את השנה שלא כהלכה או על שהשיאן לפסח שני, אך באמת הדברים אחדים, שאם היו מתטהרים כולם, לא היה מתפלל על עצמו על שעבר מפני הטומאה או על שעבר ניסן בניסן, אחר שבדיעבד אם עברוה מפני הטומאה מעוברת, ואם עבר יום למ"ד של אדר מעובר ומקודש כרב נחמן שם, לא היה מקום לתפלה זו, וכמו שמשמע מדברי הברייתא רש"א אם מפני הטומאה עברוה מעוברת, אלא מכל מקום בקש רחמים ע"ע מפני שעבר ניסן בניסן (והרמב"ם פ"ד מה' ביאת מקדש כתב שני הטעמים, שבקש רחמים על שעבר מפני הטומאה ועל שעבר ביום למ"ד של אדר, וכמ"ש הכ"מ שם, כי הגם שבדיעבד מעובר, אחר שבאמת לא היו טהורים גם אח"כ נגלה למפרע שעבר שלא כדין, ולא הרויח בעבור זה, וממילא הוצרך להתפלל גם בעד עצמו. וי"ל אריכות בסוגיית הגמ' שם ואכ"מ):

## פסוק כא

**והכהנים בכלי עז**. פרש"י בחצוצרות, וכמו שהדין לתקוע בחצוצרות על הקרבן במועדות, והלוים יאמרו שירה (רמב"ם פ"ג מה' כה"מ):

## פסוק כב

**וידבר**. הוא כמ"ש הרמב"ם (פ"ב מה' חגיגה הי"ד) שמצוה לשמח את הלוי בשלמי שמחה יותר מן הכל, לפי שאין לו חלק ונחלה ואין לו מתנות בבשר, ועז"א ויאכלו את המועד. ומ"ש ומתודים, פרש"י על זבח תודה וכו', שזבח תודה על נס הוא בא, וזה תמוה איך הקריבו תודה בפסח, וצ"ל שתופס כשטת מ"ד שהיה פסח שני, ובזה יוצדק מ"ש (בפי"ח) שלא ככתוב שאכלוהו בטומאה, כי פסח שני אינו נאכל בטומאה, וצ"ע:

## פסוק כג

**ויועצו**. כי ז' הראשונים היו שמחת החג, ואין מערבים שמחה בשמחה, רצו ליחד לשמחה זו ימים מיוחדים:

## פסוק כו

**כי מימי שלמה**. ר"ל שרק בימי שלמה היו כל ישראל מתאחדים בירושלים, ואח"כ לא עלו עשרת השבטים לרגל עד עתה:

### פסוק כז

**וישמע בקולם**. הוא מאמר מגביל, וישמע בקולם למען קדשו, ותבא תפלתם לשמים, ע"ד (במדבר ו, כז) ושמו את שמי על ב"י, שהכהנים ע"י ברכותיהם ישכינו שם ה' על ישראל שתהיה השכינה קבועה במעון קדשו, ר"ל במקדש, ונשמע בקולם בענין הנוגע למעון קדשו שישכין שכינתו שם וישים שמו על ב"י, ותבא תפלתם לשמים שעי"ז ברך ה' את עמו, כמ"ש ואני אברכם:

## פרק לא

### פסוק א

**ובאפרים**. מזה מבואר כמ"ש בפי' (סי' ח, ד; סי' י, א - ה; עמוס ט, א) שהושע בן אלה בטל את עבודת העגלים, וע"כ יכלו בני עמו לעשות כזאת בערי ישראל, וע"כ ערב לב חזקיה לשלוח אגרות שיבואו לירושלים, שכ"ז לא יצוייר בעוד שהמלך החזיק בעבודת העגלים:

### פסוק ב

**לכהנים וללוים**. ומפרש, לכהנים **לעולה ולשלמים**, וללוים **לשרת**. כמו שחיטה והפשטה

**להודות ולהלל**. הוא השיר

**בשערי מחנות**. הם השוערים שחנו בשערים לשמור:

### פסוק ג

**ומנת המלך**. מנה היא מנתו המגיע לו מן העם, כמו מנת הכהנים (בפסוק שאח"ז), כי התמידים צריכים לבא מקופת הצבור, ונתן המלך המנה והפרס שקבל מן הצבור (שזה היה רכושו), להקריב מהם תמידים, ובזה היה דינו כקופת הצבור, וכמו שכן יהיה לע"ל שהנשיא יתן קרבנות הצבור מן מנתו מן הצבור, כמבואר ביחזקאל (מה, יג - טז):

### פסוק ד

**ויאמר**. צוה שהמעשר והתרומה שהוא מנת הכהנים והלוים לא יתנו לכהנים ההולכים בטלים, רק להעוסקים בתורה, שהנתינה יהיה שעי"כ יחזקו בתורת ה':

### פסוק ה

**וכפרץ**. וכאשר רבו כהנים ולוים עוסקים בתורה שהוטל על ישראל לפרנסם, הוסיפו ב"י שלא לבד שנתנו להם ראשית דגן תירוש ויצהר שחייב מן התורה, כי הביאו גם מן

יתר תבואת שדה כמו קטניות, וגם מעשר הכל, שעשרו כל אשר היה להם, כמו מעשר כספים והריוח שלהם, והכל **הביאו לרוב**, עד שהיה מספיק לפרנסתם:

### פסוק ו

**ובני יהודה**. הוסיפו עוד שגם מעשר בקר וצאן שדינו שיוקרב האימורים על המזבח והבשר נאכל לבעלים, נתנו אותם ללוים וכהנים. וגם מעשר קדשים שהדין הוא שהקדשים פטורים מן המעשר, והם הפרישו ממנו מעשר קודם ההקדש ואחר כך הקדישו, עד שעי"כ הביאו ויתנו ערמות ערמות, כי היה המעשר רב מאד יותר מכדי צורך הלוים:

### פסוק ז

**בחדש השלישי**. שאז התחיל הקציר, נתנו יסוד אל הערמות מן הבכורים שהביאו, ובחדש השביעי שנגמר האסיף, כלו ע"י תרומות ומעשרות:

### פסוק ט

**וידרוש**. על ידי הערמות דרש על הכהנים והלוים, אחר שראה שרבו ערמות התבואה היה נראה לו שלא באו הכהנים והלוים לקחת מתנותיהם כי אין עוסקים בתורה ובעבודה, ועי"כ נשאר המעשר ולא נתחלק, או מפני שלא נתנו להם די ספוקם:

### פסוק י

**ויאמר אליו עזריה הכהן הראש**. (אינו הכ"ג, שהכ"ג בימי חזקיה היה שמו נריה כמבואר בס"ע, רק כהן הממונה על הבית, כמ"ש למעלה שיש הבדל בין כהן הגדול ובין כהן הראש)

**מהחל התרומה**. השיב לו שמה שנותר הרבה ערמות אינו מפני מיעוט הכהנים והלוים או שלא נתנו להם כדי ספוק, כי באמת **אכל ושבוע והותר**, רק שמעת החלו **להביא התרומה לבית ה'** בא ברכה, אם בתבואת העם **כי ברך ה' את עמו**, בין בתבואת הערמות, ושעורו **וכי ברך ה' את הנותר את ההמון הזה**, שבהמון הערמות האלה שנותרו בא בם ברכת ה' ולכן הם רבים ע"י ברכת ה':

### פסוק יד

**לתת**. הראשונים היו ממונים לקבל הקדשים ותרומות ומעשרות בירושלים, וקורא בן ימנה היה ממונה לחלק את התרומה וק"ק בערי הכהנים והלוים, ועז"א לתת את תרומת ה' היינו לחלק:

## פסוק טו

**ועל ידו**. ר"ל ותחתיו היו עדן ומנימן, והם היו ממונים בערי הכהנים לתת לאחיהם, ר"ל לחלק להכהנים והלוים שלא באו לעבודה והם בעריהם, והם קבלו החלוקה ע"י קורא והממונים תחתיו עדן ומנימן, והיתה החלוקה שוה כגדול כקטן:

## פסוק טז

**מלבד**. שני פסוקים האלה הוא מאמר מוסגר, שקורא והממונים אתו היו ממונים רק על ערי הכהנים לחלק לכהנים ולוים שיושבים בעריהם, אבל הכהנים שבאו לעבודה הם היו מקבלים החלוקה ע"י כנגיהו הלוי ושמעי והממונים תחתיהם שחשב בפסוק י"ב י"ג, ושיעור הכתוב **מלבד הבא לבית ה' לדבר יום ביומו לעבודתם**, ר"ל שהבאים לבית לעבודה לא היו תחת קורא בן ימנה, כי הם לקחו **במשמרותם כמחלקותם**, שכל משמר העובד לקחו חלקם ע"י כנגיהו שהיה ממונה בירושלים, והם לקחו החלוקה בענין אחר, אחר שעסקו בעבודה. וספר כי היו בכלל זה גם בניהם הבאים עמהם, שכהן או לוי שבא למשמרו והביא אתו בניו הזכרים מבן שלש ומעלה ללמוד אצל אביו, היו נותנים לו חלוקה גם בעד בניו אע"פ שאין ראוים לעבודה. והנה שם יחוש יאמר בין על היחוש למטה, שמזה מדבר פה מ"ש התחישם לזכרים, שהזכרים שלהם התיחשו אליהם והיו נותנים לאביהם מזון לפרנסם בירושלים. ובין על היחוס למעלה, ועז"א:

## פסוק יז

**ואת התיחש הכהנים** (**וכן הלוים**) **לבית אבותיהם**. ויחוש זה היה מבן עשרים שנה, שכל מי שהיה בן עשרים היה בפני עצמו, והתיחס על בית אבותיו מאיזה בית אב הוא והיה לוקח חלוקה בפ"ע, ואם היה אתו בנים זכרים מבן שלש ומעלה היו מיחשים את בניו אליו ונתנו לו חלק גם כפי מספר נפשות בניו שעמו, וזה היה **במשמרותם**, כ"א לפי משמרו

**ובמחלקותיהם**. לפי חלוקתו, כי אנשי משמר זכו כל אחד בזכיות מיוחדות ביום שעבד בו, בבשר ובעורות קדשים וכדומה שהיו מגיעים לאנשי המשמר, וכ"ז היה בכהנים ולוים שעבדו בבהמ"ק שקבלו חלקם ע"י הממונים הראשונים שחשב בפסוק י"ב י"ג, ומלבד כל אלה נתנו חלוקה להכהנים והלוים שלא באו לעבודה וישבו בעריהם, שע"ז היה ממונה קורא בן ימנה ואשר אתו שחשב בפסוק י"ד ט"ו:

## פסוק יח

**ולהתיחש**. זה שב לפסוק ט"ו, מ"ש לתת לאחיהם במחלקות כקטן כגדול, שאלה שחלקו התו"מ בערי הכהנים והלוים שם היו כולם שוים בחלוקה, ושם **היו מתיחשים בכל טפם**

**נשיהם ובניהם לכל קהל**, שכל קהל מן כהנים או לוים שישבו בעריהם היו נותנים להם חלוקה כפי מספר הנפשות הגדולים והקטנים הזכרים והנקבות, והיו מיחשים כמה בנים ובנות ונשים יש לכ"א וכמספרם קבל את החלוקה, חוץ מן העובדים, שחוץ מה שקבלו נשיהם ובנותיהם בעריהם קבלו הם ובניהם הזכרים חלוקה אחרת בירושלים **כי באמונתם**. הגם שלא עבדו במקדש התקדשו להיות קדושים לאלהיהם ע"י אמונתם וצדקתם, שהיו מאמינים בתורה ובה' והיו אנשי אמונה, והיו קדושים, ולכן לקחו מעשר ותרומה:

### פסוק יט

ולבני אהרן. וחוץ מן הממונים הכוללים שהזכיר בפסוק י"ד וט"ו, היו לבני אהרן היושבים בערים ואין עובדים בביהמ"ק בכל עיר ועיר אנשים מצוינים הנקובים בשמות שהם היו מחלקים מנות הכהנים, והיו נותנים לכל זכר בכהנים, ר"ל שהכהנים לא היו צריכים להתיחס כי אין בודקים מן המזבח ולמעלה, וכל זכר בכהנים היה לוקח מנות, כי כל זכר עבד במקדש וזה היה יחוסו, אבל הלוים היו צריכים להראות כתב יחוסן, ועז"א **ולכל התיחש בלוים**:

### פסוק כ

**ויעש הטוב**. במצות שבין אדם למקום
**והישר**. בדברים שבין אדם לחברו
**והאמת**. באמונות ודעות:

### פסוק כא

**ובכל מעשה**. ובכל אשר החל באיזה מצוה, בין בעבודה בין בתורה בין במצוה, היה בכל לבו בלי שום פניה, ועי"כ הצליח ועלה בידו כי היה לו סייעתא דשמיא על כל מעשיו:

## פרק לב

### פסוק א

**אחרי הדברים**, בא להוציא בל נאמר שבא סנחריב עליו ע"י איזה חטא שרצה ה' להענישו, כי בהפך שבא **אחרי הדברים והאמת האלה**, שהיה כל עבודתו באמת ובלב [שלם] בלא זיוף, ולא נטה מדרכו הטוב, שגם זה נכלל בשם אמת שמורה על קיום הדבר, רק זה היה בהשגחה שיעשה נס על ידו ושיפול סנחריב על הרי ציון, כמ"ש בישעיה סימן ט' ובכ"מ. וחז"ל אמרו שבקש לעשות לחזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג, לפ"ז ביאת סנחריב היה להגדיל שם ישראל ושם מלכם, והיה מסובב מן הדברים והאמת האלה

**בא סנחריב**. במלכים ב' י"ח נזכר שעלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ושלח לו חזקיה שלש מאות ככר כסף וכו', ואח"כ שלח מלך אשור את רבשקה, ופירש עזרא מה שהיה הסבה ששלח לו שלש מאות ככר, ואחר שקבלם ממנו למה שלח עליו שנית את רבשקה, ופי' שמה שהכניע חזקיה א"ע לפניו היה מפני שראה שכבר בא סנחריב ופניו למלחמה על ירושלים והוא לא הכין א"ע למלחמה נוראה כזו, ורצה להרויח זמן להכין עצה וגבורה למלחמה, ולכן כפר פניו במנחה למען יעלה מעליו. עוד ספר פה שאחר שחדל סנחריב להלחם עליו הכין א"ע למלחמה ככל הנזכר פה, וזאת נודע למלך אשור כי מכין א"ע למרוד בו ולכן שב עליו שנית. וכבר בארתי הדבר היטב בפי' ישעיה סימן ל"ו:

## פסוק ג

**ויועץ**. אחר שנתן שוחד למלך אשור למען ירף ממנו, התיעץ עם שריו לפרוק עולו מעליו שלא יצטרך להיות לו למס, והיה העצה לסתום מי המעינות שהם חוץ לחומה לבל ימצא האויב הצר על העיר מים לשתות:

## פסוק ד

**ואת הנחל**. הוא גיחון, כמבואר בפסוק ל' וכמ"ש חז"ל:

## פסוק ה

**החומה הפרוצה**. הוא בצפון ירושלים ששם פרץ יואש משער אפרים עד שער הפינה, ושם בנה חומה כפולה ובתוכם מגדלות, וז"ש ויעל על המגדלות ולחוצה העלה החומה אחרת, והוא הנקרא בנחמיה ג' החומה הרחבה, וכן חזק את המלוא שכבר בארנו ענינה למעלה דה"א י"א ח', וגם הכין שלח ומגנים, והתבאר אצלי ששלח מובדל מן חרב שהוא החרב החדה בראשה הדוקרת ועשויה בתבנית חרב ורומח יחד:

## פסוק ז

**חזקו ואמצו**. התבאר גדרם יהושע א'

**עמנו**. ר"ל הזרוע אשר עמנו רב מהזרוע אשר עמו, כי עמנו ה' אלהינו לעזרנו, שנלחם אנחנו. וגם להלחם מלחמותינו, עד שלא נצטרך ללחום כלל:

## פסוק ט

**אחר זה**. שנודע לסנחריב שעושה הכנות למרוד, שלח את רבשקה:

## פסוק י

**כה אמר סנחריב**. דברים אלה כתובים במלכים ובישעיה באורך, ולא העתיק עזרא כל הדברים כי ימצאם הקורא בספרים ההם. ושם נזכר ששלח אליו עוד הפעם עת יצא

להלחם עם מלך כוש, ועזרא עשה קיצור מתוכן כל הדברים מה שגדף את ה' שלא יוכל להושיעו, שעי"ז נפל בחרב כמ"ש בפי' ישעיה, וכלל יתר הדברים במ"ש ועוד דברו עבדיו על ה' וכו':

### פסוק יז
**וספרים כתב**. זה נזכר שם, ולא נזכר מה היה כתוב בספרים, ופירש עזרא שהיה כתוב בם גדופים על ה':

### פסוק כ
**ויתפלל**. ונוסח תפלת חזקיהו כתובה בספרים הקודמים, ועזרא הודיע שגם ישעיה התפלל:

### פסוק כב
**וינהלם**. מורה על הנהגה בנחת, את מי שאין לו כח בעצמו:

### פסוק כד
**ומופת נתן לו**. שם קוראהו בשם אות, והתפלספו קצת לאמר שרק הצל נטה לא השמש כמ"ש הרלב"ג, וע"כ הודיע עזרא שהיה מופת, שגדר המופת הוא דבר זר היוצא מן הטבע, כי השמש בעצמו עמדה אז, וכמ"ש בפי' ישעיה:

### פסוק כה
**ולא כגמול**. כבר בארתי שם שתכלית המופת הזה היה להגדיל מעלת ישראל כדי שאויביהם ייראו מפניהם, וחזקיהו יחס מופת זה שהיה לכבודו, עיי"ש באורך. וגם י"ל שמ"ש כי גבה לבו הוא עמ"ש בסמוך שעשה לו אוצרות לזהב ולכסף, שזה אסור למלך כמ"ש (דברים יז, יז - כ) וכסף וזהב לא ירבה לו מאד לבלתי רום לבבו מאחיו:

### פסוק כח
**ועדרים לאורות**. כבר בארתי (חבקוק ג, יז) ששם אורות בא על שמניחים שם אויר רב, ושרשו ארה, ואם הבהמות עומדות באויר בלתי מכלאות תוך מחיצות, קורא המקום אורה, ר"ל מקום אויר, ור"ל שהיו לו עדרים עומדים באויר שלא במכלאות צאן:

### פסוק ל
**והוא יחזקיה**. ר"ל זה עשה הוא מדעת עצמו, כי חכמים לא הסכימו עמו בזה, כמ"ש חז"ל **מערבה**. כי ברכת השלח היה בצד מערב כמבואר בנחמיה ג'
**ויצלח**. הגם שהיה זה שלא מדעת חכמים, הצליח במעשיו, כי רצה ה' לנסותו אם יסמוך על ה' לבדו ולא יעשה תחבולות אנושיות:

### פסוק לא
**וכן במליצי**. גם זה היה נסיון שלא עמד בו, מה שהתפאר לפני שרי בבל, וכמ"ש זה באורך בפי' (ישעיה לט):

## פרק לג

### פסוק א
**בן שתים עשרה**. מכאן עד פסוק י' הועתק ממלכים סימן כ"א, ושם בארתי השנוים שבאו בשני הספרים עיי"ש. ומ"ש וידבר ה' אל מנשה, במלכים שם פי' מה היה הדבור שדבר ע"י נביאיו:

### פסוק יא
**ויבא ה'**. כל הספור עד סוף הסימן הוסיף עזרא על ס' מלכים
**וחוחים**. הם זיקים שמושכים בם את החיות הרעות:

### פסוק יב
**חלה ויתפלל**. חלות פנים הוא להסיר קצפו, והתפלה להפיק רצון:

### פסוק יד
**מערבה לגיחון**. הוא בצד מערב ירושלים
**ולבא בשער הדגים**. היה מצד מזרח, ושם היה העופל, כנזכר בנחמיה ג':

### פסוק יח
**ותפלתו** וכו' **ותפלתו והעתר לו**. תפלה הראשונה שהתפלל בעודו במאסר כתובה על דברי מלכי ישראל ונמצאת בספרי אפאקריפען, והיא חול. תפלה שהתפלל אח"כ היא קדושה ונמצאת בדברי חוזי, והוא בתהלות (סי' סו) כמש"פ שם, והחוזים כתבו גם חטאתיו בפרטות. וחוזי, כמו חוזים:

### פסוק כ
**ביתו**. בביתו, ושם ויקבר בגן ביתו. ויתר הדברים עד סוף הסימן הועתק ממלכים בתוספת קצת:

## פרק לד

### פסוק ג
**והוא עודנו**. ר"ל הגם שהיה אז נער בן ט"ז שנה, החל לדרוש

**ובשתים עשרה**. במלכים נזכר שבטל את האלילים בשמנה עשרה למלכו אחר שמצאו הס"ת וכרתו הברית הנזכר בסימן זה עד פסוק ל"ג, ועזרא הודיענו שכבר החל לבטל הגלולים מן הארץ בשתים עשרה שנה למלכו, ולכן חשב פה ביחד מה שעשה בענין זה הגם שמקצת מעשים נעשו בי"ח שנה למלכו. ובפ' ל"ג אומר שאחר כריתת הברית הסיר יתר התועבות שנשארו, וי"ל שגם המסופר במלכים (סי' כג) לא נעשה הכל בשנת י"ח, כי התחיל בזה בשנת י"ב, רק שם סדר הכל בעת הגמר, ופה סדר הכל בעת ההתחלה:

## פסוק ד

**וינתצו**. תחלה עשה כן בערי יהודה, ובפסוק ז' ספר שנית שעשה כן בערי מנשה ואפרים. ומ"ש **על פני הקברים הזובחים**, פירוש של הזובחים, והוא מה שכתוב מלכים (שם פ"ז) וישלך את עפרה על קבר בני העם, ועצמות כהנים שרף, כמש"ש פט"ז:

## פסוק ח

**ואת מעשיהו**. במלכים שם לא נזכר רק שפן לבדו, וכבר כתבתי שם, שהשליחות שבמלכים היה שיתן את הכסף של נדרים ונדבות שאספו בבהמ"ק, כמש"ש אשר אספו שומרי הסף מאת העם, וזה שלח ע"י שפן הסופר, ופה מספר ששלח אל חלקיהו לתת לידו את הכסף **שאספו הלוים** בערי ישראל ויהודה, שסבבו שם לקבץ נדבות, **וישובו** אז **לירושלים**, וזה שלח ע"י מעשיהו שר העיר ויואח המזכיר:

## פסוק י

**ויתנו על יד עושה המלאכה**. היינו להגבאי הכולל של הגבאים המופקדים, ושם כתוב על ידי עושי המלאכה

**ויתנו אותו**. והמופקדים יתנוהו [**על יד**] **עושי המלאכה**, הם האומנים, ושם כתוב **אשר בבית ה'**, ותקן עזרא אשר עושים בבית ה', כי הם אינם בבית רק עושים בבית **לבדוק**. ושם כתוב לחזק את בדק הבית, פירוש אחר שיבדקו הבית, ואם ימצאו שם קלקול יחזקוהו, ועז"א פה **לבדוק** ואח"כ **לחזק**: **ועצים למחברות**. ושם כתוב ולקנות עצים ואבני מחצב, ופירש פה שהעצים צריכים במקום שנפרד הבנין הקודם יחברוהו על ידי עצים:

## פסוק יב

**והלוים**. ר"ל הלוים הנזכרים שהיו ממונים היו **כל מבין בכלי שיר**, שהם היו שרי המשוררים המבינים חכמת המוזיקא, והם היו הנכבדים ביניהם כמ"ש למעלה (א' טו, כב) וכנניה שר הלוים במשא כי מבין הוא, ואמר (שם כו, יט) כוונניה ובניו למלאכה

החיצונה על ישראל, שנתנו בידו פקודה גדולה לחשיבותו, וכן אלה הלוים שהיו מבינים בכלי שיר נתנו בידם פקודת בית ה' לחשיבותם:

### פסוק יג
**ועל**. שהם היו פקידים ג"כ על נושאי סבל, וחוץ מזה היו מנצחים על כל עושי מלאכה, על כל מיני עבודה היה מנצח אחר, וכן היו **מהלוים סופרים ושוטרים**:

### פסוק יד
**ובהוציאם**. בעת שעסקו בזה מצא חלקיהו **ספר תורת ה' ביד משה**, שמצא את הספר תורה שכתבו משה בעצמו, ועז"א **ספר התורה** בה' הידיעה, ספר הנודע שהיה יקר מאד והסתירו אותו בימי מנשה ואמון בנו, והיו מחפשים אחריו ולא נודע מקומו:

### פסוק טז
**כל אשר ניתן**. כי היו שני מיני כספים, הכסף של הנדרים ונדבות שהיה ביד חלקיה מכבר, והכסף שקבצו מערי יהודה שנתן בידם עתה, והשיב שמה שנתן ביד עבדך עתה מן הכסף המקובץ, **הם עושים**, ר"ל יעשו עתה להתיכו וליתנו לעושי המלאכה, אבל **הכסף הנמצא בבית ה'** מכבר, שהוא הכסף שהיה ביד הכ"ג מן הנדרים ונדבות שנתנו בבית המקדש, זה התיכו כבר ויתנוהו כבר לעושי המלאכה, עוד טרם שבאה ע"ז הפקודה מן המלך עשו זה מעצמם. ויתר הדברים התבארו בפירוש מלכים שם:

### פסוק כד
**את כל האלות**. הוא פירוש עמ"ש במלכים את כל דברי הספר שקראו לפניו אז את התוכחה שבמשנה תורה, ואמרו חז"ל שמצאוהו נגלל בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך, וקראו לפניו במקום שמצאו נגלל. ויתר הדברים התבאר במלכים שם:

### פסוק לא
**בכל לבבו**. שם כתוב בכל לבב, ועזרא הוסיף שגם הוא נכנס בברית הזה על עצמו לעשות ככל התורה:

### פסוק לב
**ויעמד**. שהעמידם לעשות כברית, ובזה העביד אותם לעבוד עבודת ה' כל ימיו:

## פרק לה

### פסוק ג
**תנו**. שהארון לא היה במקומו בימי מלכי ישראל הרשעים כפרש"י, וחז"ל פי' שראה שעתידים לגלות (כפי שאמרה לו חולדה הנביאה) וצוה לגנזו, ושלמה עשה מקום גנוז

במחילת בית קה"ק שיהיה בית לארון לגנזו שם בעת הצורך, וי"ל שהיה מכוון נגד מקומו למעלה בקה"ק וצוה שיתנו אותו שם

**אין לכם משא**. כמו במדבר, וכל עבודתכם הוא עתה לעבוד את ה' ואת עמו בעבודת המקדש:

### פסוק ה

**לפלגות**. שכל בית אב מישראל הי"ל כנגדו בית אב מן הלוים לעשות עבודתו, ועז"א והכינו לאחיכם, שכל בית אב מן הלוים יכין לבית אב מישראל אשר כנגדו:

### פסוק ז

**וירם יאשיהו**. הרים פסחים הצריכים לעם ישראל, והשרים הרימו פסחים הצריכים לכהנים, ושרי הלוים הרימו פסחים הצריכים ללוים:

### פסוק יא

**וישחטו**. השחיטה וההפשטה היה ע"י הלוים, והזריקה וה"ה הקבלה היה על ידי הכהנים, ועז"א מידם שקבלו בכלי אחר ששחטו בידם:

### פסוק יב

**ויסירו העולה**. החלבים והאימורים העולים לגבוה הסירו כדי **לתת** בשר הפסח **למפלגות לבתי אבות של העם**, ולתת האימורים לכהנים להקריב לה':

### פסוק יג

**ויבשלו**. כי היה צאן לפסח ובקר לחגיגה כנ"ל ז' ח' ט', ואת הפסח צלו באש והחגיגה בשלו במים:

### פסוק יד

**ואחר**. שהכינו פסחי העם, הכינו פסחיהם ופסחי הכהנים, כי הכהנים לא יכלו להכין להם כי היו טרודים בהעלות העולה והחלבים, וע"כ הלוים הכינו להם ולכהנים, וגם הכינו למשוררים ושוערים שאין להם לסור מעל עבודתם:

### פסוק טז

**לעשות הפסח**. הנאכל לישראל

**והעלות עולות**. החלבים והאימורים לגבוה:

### פסוק יח

**ולא נעשה**. פי' הרי"א שתמיד היו מקריבים בבמות, ולא נעשה כמו בעת ההיא שבערו כל ע"ז ובטלו הבמות קודם, וגם שהתאספו אליו כל ישראל הנמצאים אז בארץ ישראל:

### פסוק כא
**לא עליך**. איני הולך להלחם עליך **אתה** מלך יהודה! **היום**. כי אני הולך **אל בית מלחמתי** (שהלך להלחם עם מלך אשור כמ"ש במלכים)
**ואלהים אמר לבהלני**. צוה לי שאמהר למלחמה זו, [כמו ויבהילו להביא את המן] ואין לך להתירא שאתעכב בתוך כך לכבוש גם את ארצך, כי אני מצווה למהר דרכי, ואחר שאין מלחמה זו נחוצה לך כי לא באתי עליך
**חדל לך מאלהים אשר עמי**. שאני הולך למלחמה זו על ידי דבר אלהים:

### פסוק כב
**ולא הסב**. יאשיה חשב שהוא **מתחפש להלחם בו**, שמה שאומר שהולך דרך ארצו לכרכמיש הוא ערמה מאתו שבזה מתחפש להסתיר מעשיו שלא ישמר ממנו ועי"כ יכבשוהו בקל, וע"כ **לא הסב פניו ממנו**, ולא שמע מ"ש לא נכו מפי אלהים שהוא ממהר למלחמה זו, וגם שכלל במ"ש ואלהים אמר לבהלני שצוה לו שימהר דרכו וע"כ הולך דרך ארצו שהיא דרך קצרה כדי שיבא מהר, ויאשיה לא שמע לתירוץ הזה וחשב שהוא ערמה מאתו:

### פסוק כד
**ויאמרו**. שהקינה שאמר ירמיהו על יאשיהו, אמרו כל השרים והשרות אז, וכן עד היום נשארה קינה זו בין הקינות במגלות איכה, שקינת איכה יועם זהב נאמרה ע"ז, וישראל מקוננים אותה עם יתר הקינות שעל החורבן:

## פרק לו

### פסוק א
**ויקחו**. כ"ז מועתק ממלכים כ"ג למ"ד, ועמ"ש:

### פסוק ו
**עליו עלה**. עמ"ש במלכים שם ובתחלת ספר דניאל, ומ"ש **ויתנם בהיכלו** היינו בהיכל ע"ז שלו כנזכר בדניאל:

### פסוק ח
**והנמצא עליו**. פרש"י כתובת קעקע, ויל"פ כל מה שמצאו בספריו מספוריו כתבו על **ספר** מלכי ישראל:

### פסוק ט
**בן שמונה** במלכים כתוב בן שמונה עשרה, וכבר בארתי שם שפרעה השליכו בעת שהמליך את יהויקים. עיי"ש טעמו, וזה השמיענו עזרא:

### פסוק י
**שלח**. תחלה שלח חיילותיו ואח"כ בא בעצמו ויביאהו כנזכר שם, **צדקיהו אחיו**, שם כתוב דודו, ועמ"ש באורך:

### פסוק יב
**ויעש הרע**. עמ"ש במלכים שם פסוק כ', ור"ל חטאי צדקיהו היה שלא שמע לדברי ירמיה ועבר על השבועה, ועם זה נלוה חטא דורו שהיו רשעים, ועם זה שלח ה' נביאיו יום ויום ולא שמעו **עד עלות חמת ה' עד לאין מרפא** יען ראה שאין להם שום רפואה כי אינם רוצים לשוב בכל אופן:

### פסוק כא
**למלאות**. שהיה א' למלאת דבר ה' מפי ירמיה שלחשבון זה כלה השבעים שנה בימי כורש שאז שלמו שבעים שנה מגלות הראשון, וכן היו צריכים להיות עוד בגלות עד רצתה הארץ את שבתותיה וזה לא נשלם עד ימי דריוש האחרון, שנשלמו שבעים שנה מן חורבן הבית, לכן היתה פקידה בשנה אחת לכורש ובזה נתמלאו דברי ירמיה, ואח"ס בטל הבנין עד שתים לדריוש, ובזה נתקיים עד רצתה הארץ את שבתותיה, וכבר כתבתי ברשי ס' עזרא שספר עזרא נמשך לס' ד"ה, וסוף דה"י הוא תחלת עזרא ושם השלים הענין איך נתקיימו שני חשבונות אלו, עיי"ש: